

მოსე ხონელი

და

მისი ამირან — დარეჯანიანი

ძმანო, პატივით მივმართოთ თვალნი
წარსულთა ძველთა საუკუნეთა.
მათში სახენი სჩანან ნათელნი
გმირთა, მამულის განმადიდეთა!...
გრიგოლ

წერილი

მ. ჯანაშვილისა.

ტფილისი. 1895 წ.

სტამბა მაქსიმე შარაძისა. ნიკ. ქუჩა №21.

Типограф я М. Шарадзе и Ко Тифлисъ. ник. ул. № 21.

Дозволено цензурою Тифлисъ, 26 Мая 1895 г.

მოსე ხონელი

და

მისი « ამირან — დარეჯანიანი »

არცოდნა არცოდვია.

ხალხ. თქმულ.

მოსე ხონელი. იგავ-ალეგორია. პრომეთეოსი და ამირანი. ძველი გმირები და წმ ნინო. მსგავსება ამირან-დარეჯანიანისა და ვეფხის ტყაოსნისა. შავთელი და რუსთველი. ავთანდილი (ლეგენდით) და ავთანდილი ვეფხის-ტყაოსნით. ამირან-დარეჯანიანში მოთხრობილია საქრისტიანო საქართველოს ბრძოლა მაჰმადიანობასთან. ბრუთია პრომეთეოსი და არა ამირანი. ამირანმა ცეცხლი მოსტაცა არმაზს და შეშის თაყვანისმცემელი შეიქმნა. ქაჯეთი და ქაჯნი. ხაზარეთი. გმირი ალლუზონ. მეფე ჩაჩანთა. მეფე კალმუხთა. გორანდის მთავარი ასლან გამრეკელი. ოსთა მეფეები. ჭენთა სამეფო. არაბეთი საქართველოა. ქორწილი ამირანისა და ხვარეშან ქალისა (თხრობა ხონელისა). დასკვნა. მოსამზადებელი ხანა და მისი ნაყოფი. როგორ უნდა გამოიცეს ამირან-დარეჯანიანი.

დღემდის თითქმის არა ვიცით-რა შესახებ იმ კაცისა, რომელსაც ჰქვია ამოსე ხონელი. ვიცით მხოლოდ, რომ „ამირან დარეჯანისძე მოსეს უქია ხონელსა“. ხოლო როგორ უქია, ვინ ყოფილა ეს ამირანი, რა გაუკეთებია საქებელ-სადიდებელი, ყოველივე ეს წყვილიადით მოცულია ჩვენთვის. აგერ შვიდი-რვა საუკუნე კიდევ სრულდება „ამირან-დარეჯანიანის“ დაწერის შემდეგ და დღემდის კი ეს წიგნი არ არის დასტამბული. ნუთუ იგი, მართლაც, დაბეჭდვის ღირსი არ არის? ნუთუ მას ვერ შეიწყნარ-შეიგუებს ჩვენი საზოგადოება, ჩვენი ერი, ქვეყანა? ნუ დავივიწყებთ, რომ თუ „ამირან-დარეჯანიანი“ დიდის ღირსების წიგნი არ ყოფილიყო, თვით პოეტთა მეფეც არ მოიხსენიებდა მისის დამწერის სახელს.

მოსე ხონელი დავით აღმაშენებელის თანამედროვე ყოფილაო, ამბობენ ზოგიერთნი. მას ჯერ უსწავლია გელათის სკოლაშიო და მერე სწავლის დასამთავრებლად დავით მეფეს იგი, სხვა ახალგაზდებთან ერთად, წარუგზავნია საბერძნეთსო, იქიდან რომ დაბრუნებულა, იგი დაუნიშნავთ მთის მმართველადო. აქ დაუყვია რაოდენიმე ხანი და შემდეგ სამეფო კარს მიუწვევიათ და სხვა თანამდებობა მიუციათო მისთვის. ასრეა ზეპირ თქმულობით. ხოლო ნამდვი-

ლად კი არა სჩანს, თუ მოსე ხონელს რომელ წელიწადს დაუწერია თვისი უკვდავი ქმნილება. დაქვემდებარებით მხოლოდ ის ვიცით, რომ «ამირან-დარეჯანიანის» ავტორი ყოფილა რუსთველის წინამორბედი, და, როგორც საქმის გარემოება და თვით „ამირან-დარეჯანიანის“ შესწავლა გვიჩვენებს, მოსე ხონელი უნდა ყოფილიყო თანამედროვე თამარ დედოფლისა. თუ მოსეს ჰქონდა ბედნიერი და დღეგრძელი ცხოვრება, მას შეეძლო მოსწრებოდა აღმაშენებლის მეფობასაც და თავის თვალთაგ ეხილა დიდებული მეფობა თამარ დედოფლისა, ვინაიდან პირველის სიკვდილსა (†125 წ.) და მეორის გამეფებას (1184 წ.) შორის მხოლოდ 59 წლის მანძილია. არც ისა სჩანს, თუ მოსე რომელი გვარისა ყოფილა. ხონელი მას ზედ-დასდებია მხოლოდ მისთვის, რომ იგი ყოფილა ხონის მკვიდრი.

თუმცა მოსე ხონელის შრომა უკვე შესწავლილი გვექონდა, მაგრამ ეხლახან „წერა-კითხვის“ წიგნთ-საცავიდგან კიდევ გამოვიტანეთ ერთი ცალი «ამირან - დარეჯანიანისა»¹⁾ და ხელ-ახლა გადავიკითხეთ იგი დიდის გულმოდგინებით.

„ამირან - დარეჯანიანი“ 316 კაბადონოვანი ხელთნაწერი. იგი გადაწერილია ძველის დედნიდამ 19 აპრილს 1825 წელს. წიგნის ტექსტი დაბოლოებულია ასრე: «აჰა, დასრულდა წიგნისა ამის თქმულობა,— მოსე ხონელისა მიერ ნასიტყვენი საკაცობო და სამხედრო ამბავნი. და ისმინეთ მკითხველთა ყოველთა. ამინ»

ჩვენ განვებ გავხაზეთ სიტყვები „საკაცობო“ და „სამხედრო“. წინააღმდეგ ერთის მეცნიერისა, რომელიც «ამირან - დარეჯანიანის» შესახებ ამბობს:

---

¹⁾ წერა-კ. წიგნთ-საცავში არის ექვსიოდე ხელ-ნაწერი მოსე ხონელის ქმნილებისა. ჩვენ გვექონდა №1119. შინაარსი „ამირან-დარეჯანიანისა“ მოკლედ მოთხრობილი აქვს ბროსეს (Bull. et. scien. de l' Acad. imp. des sc. de S.-Petersburg, III. გვ. 7-16) და უფრო ვრცლად ა. ხახანაშვილს (Очерки по ист. груз. словесности. Выпускъ I. Народный эпосъ и апокрифы).

„ქრისტიანობის კვალს ამ მოთხრობაში ვერა ვპოვებ-
თო“, ჩვენ კი გვგონია, რომ ამ წიგნში ალეგორი-
ულ-იგავურად გამოხატულია საქრისტიანო საქართ-
ველოს ბრძოლა არაბ-სპარს-თურქებთან რჯულისა
და თავისუფლების დასაცველად. გვჯერა აგრეთვე
ისიც, რომ „ამირან-დარეჯანიანში“, ვითარცა უკვ-
დავ „შაჰ-ნამეში“, ადვილ გასაგებ და მოთხრობი-
სებრ ერთ გამოხატულია ჩვენი ისტორია, ბრძო-
ლა მამულის შვილებისა უამრავ სარკინოზებთან.
ხონელის ჭაბუკნი და გმირნი ებრძვიან მოსეულ
მტრებს, დევებს, ვეშაპებს, გველებს, ბუმბერაზებს,
ლომებს, დათვებს, მგლებს, თეთროსან, შავოსან,
წითლოსან ხალხებს, ბაყბაყ-დევს, ხაზარანს, სარკი-
ნოზებს, თურქებს და სხვ.

აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ ისტორიის ალეგო-
რიულ-იგავურად მოთხრობა ძველ დროს ძრიელ
გავრცელებულიყო ყველა ხალხებში. ალეგორია-იგა-
ვითვე გამოთქმულია ჩვენი „ვეფხის-ტყაოსანი“, სა-
ხალხო სიმღერა „მოდო, ვნახოთ ვენახი“ და სხ. „მა-
მათ ცხოვრებაში“ სწერია: „დათვი მოასწავებს
სპარსთა მეფობასა ბაბილონში, ლომი – სარკინოზთა
(არაბთა) მეფობას ბაბილოვნისას, მგელნი,
არიან მწვალებელნი, თიკანნი-ემმაკთა მსახურნი,
ხოლო კრავნი, ხბონი და კურონი ჭეშმარიტნი და
უმანკო სამწყსონი ქრისტესნი... ლომთა და მგელთა
მათ არა აქვსთ უფლება განხეთქად კრავთა მათ სა-
მწყსოთა ქრისტესთა (გვ. 398).

ამნაირადვე სიმღერით „მოდო, ვნახოთ ვენახი“
ჩვენს ხალხს იგავ-ალეგორიულად გამოუთქვამს, რომ
ვენახი (საქართველო?) შეჭამა თხამო, თხა – მგელმა,
მგელი – თოფმა, თოფი – ჟანგმა, ჟანგი – მიწამ, მი-
წა – თაგმა, თაგვი – კატამ, კატა – დათვმა, დათვი –
ფრანგმა. სწორედ ამნაირივე იგავურ-წინასწარმეტყვე-
ლებრივი თქმულობა აქვთ ურიათაც *. ამავე ალეგო-
რიამ და თვისებათა მსგავსებამ წარმოშობა გვარნი
მგელაძე, დათაძე, ლომიძე, თიკანაძე, ცხვარაძე,
ვეფხვაძე, შველიძე, ვეშაპიშვილი, დევიძე, ფალავან-
დიშვილი და სხ.

მოსე ხონელის გმირებს ამირანს, ამბრის, უსიპს,
ბადრიძეს, სავარსიმიძეს ²⁾, სეფე დვალი დარისპანი-

მეს³⁾, ქოსიძეს და სხ. და აგრეთვე მათს ლაშქარს: (რომლის რიცხვი იშვიათ შემთხვევაში არის 40.000-60,000 მეომარი) დევ-გველ-ვეშაპებთან ერთად ებრძ-

*) ტეილორი „Первоб. культура“

²⁾ ბადრიძე და სავარსამიძე. ეს გვარნი დღესაც არიან საქართველოში. სავარსამიძე ღენერალიც კი იყო, (მისი ბიოგრაფია იხილე გუნჩიას კალენდარში).

³⁾ მ. ხონელი სწერს: ხან სეფე დვალი დარისპანისძე, ხან სეფედგალე დარისპანისძე. ამიტომაც ვფიქრობთ, რომ სეფე სახელი უნდა იყოს (იმერეთში დღესაც ხშირია ეს სახელი), ხოლო დვალი -გვარი (რაჭაში არიან აზნაურები, რომელთა გვალია დვალი. აქედგანვე წარმომდგარა ქართლელ აზნაურების დვალიშვილების გვარი. არის აგრეთვე სოფელი, რომელსაც ჰქვიათ დვალიშვილები, ხოლო, ოსეთში არის აგრეთვე ქვეყანა დვალეთი).

ვიან უამრავნი ლაშქარნი მტრისა, ხანდისხან 800,000 კაცი.

ვიდრე მოვიყვანდეთ ცნობებს შესახებ ამირანისა და მის მოძმე ჭაბუკების ბრძოლისა აურაცხელ მტრებთან, საჭიროა წინათვე გამოვარკვიოთ ზოგიერთი წვლილი.

«ამირან-დარეჯანიანი»-დან ცხადად სჩანს, რომ მ. ხონელს თვისი მოთხრობა აუშენებია უუძველეს თქმულობაზე შესახებ ამირანისა (პრომეთეოსისა). ხოლო ბერძნების მიერ მოთხრობილი ლეგენდა „პრომეთეოსი“, საზოგადოდ, მცირედ განსხვავდება ქართულ ლეგენდისაგან „ამირანი“.

„პრომეთეოსი“.

„ამირანი“

<p>პრომეთეოსმა ადამიანებს მისცა ცეცხლი, რომელიც მოსტაცა ზევებს და რომელიც დამალა მცენარის ნართიკსის⁴⁾ გულში. ზევებსმა ზეფესტს (მჭედელს) უბრძანა მიემსჭვალა იგი კავკასიონზე. ამის შემდეგ არწივი ყოველ დღე მოდის და ღვიძლს უჭამს</p>	<p>ამირანი შეებრძოლა ქრისტეს. ამან აჯობა და მიმსჭვალა კავკასიონზედ. ყორანი უზიდავს საჭმელს. მეგობრად ჰყავს ძაღლი. მონადირეს მიესმა კვნესა ამირანისა (ხევს. ლეგენდა). ქრისტემ ამირანი მიაბა რკინის სვეტზე, რომელსაც ყოველ წლივ</p>
---	---

4) ჩვენს გმირისეულს მოთხოვნებში ხშირად შეგვხვდება ნართი (გორგალი). ვინ იცის, ამ ჩვენებურს ნართს რაიმე დამოკიდებულება ჰქონდეს ბერძნულ ნართიკსთან.

მას.დღისით შექმნილი ღვიძლით, ისევ უმთელდება ღამე (აპოლოდორ 140 წ. ქრ. წ.) არგონავტებს (მე - XII საუკ. ქრ. წ.) მიესმათ კვენესა პრომეთეოსისა (ა. როდოსელი 250 წ. ქრ. წ.).

ამაგრებს ფრინველი (სკან. ლეგენდა). მიჯაჭვულ სვეტს ყოველ წლივ ამაგრებენ მჭედელნი (ქართლ. ლეგენდა).

ერთობა ლეგენდებისა შესახებ ამირანისა და პრომეთეოსისა უკვე მიღებულია მეცნიერთაგან. ხოლო ჩვენ იმათი მიმდევარნი არა ვართ, რომელნიც ამტკიცებენ, რომ, ვითომ, ამირანი იყოს არიმანი სპარსთა, ანუ ჩვენ-მიერ გადმოკეთებული პრომეთეოსი. პირიქით, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ „ამირანი“ აღმოცენებულია საქართველოს ნიადაგზე *), რომ მას არავითარი კავშირი არა აქვს არიმანთან და რომ ბერძნებს ჩვენი ლეგენდა გადაუკეთებიათ პრომეთეოსად. ამას იმიტომ მოგახსენებთ, რომ მრავალ კულტურულ წვლილს, რომელიც შეუმუშავებიათ ქართველებს, დღესაც ზოგიერთნი მიაწერენ ბერძნებს, რომაელებს, სპარსებს, არაბებს და სხ. მაგ. სიტყვა მაყარი არაბულიაო, გვეუბნებიან. არაბული ყერი-დგან წარმოსდგა მოყარი (moqar) და ამისაგან ქართული მაყარი. ჩვენის აზრით კი სიტყვა მაყარი არის მიმღობა ზმნისაგან ყრა. მაყარი არის ის კაცი, რომელიც ნეფე-დედოფალს წინუძღვის, მფარველობს, და, შემოიყვანს-რა ეზოში, თავზე გადააყრის ოქროვერცხლის ფულს. ეს ჩვეულება შეინიშნება ძველით-

---

*) ამასვე ამტკიცებს გ. ე. წერეთელი („Кавказъ“, 1892 წ., №№ 73, 74).

განვე და სრულდება დღესაც საქართველოში, ხოლო ფულის უქონლობისა გამო ნეფე-დედოფალს თხილს გადააყრიან ხოლმე. ასრე იციან, მაგი საინგილოში, საცა მაყარი ნეფეს გადააყრის ერთ ლან-

გარ თხილს და ღარიბ-ღატაკნი და წვრილ-ფეხობა აგროვებს მას. სიტყვა მაყარი გვხვდება თვით ადგილის სახელწოდებაშიაც, მაგ. **გუდამაყარი**. მოიგონეთ ლეგენდა ამ გუდამაყრის გაშენების შესახებ და დარწმუნდებით, რომ **მაყარი** არაბული **მოყერი** არ არის.

დიაღ, იქმნება სიტყვის მაყრის ახსნაში მე ვსცდებოდე, მაგრამ ამას კი ვიტყვი, რომ ვიდრე კარგად და ზედ-მიწევნით არ შევისწავლით ჩვენს ენას, ჩვენს ზნე ჩვეულებას, არც უნდა ვამტკიცოთ, რომ მაყარი არაბული სიტყვააო, ამირანი არიმანიაო, ღმერთი სპარსული სიტყვააო, ნინა იტალიურიაო⁵⁾

---

⁵⁾ გამოჩენილი ლიტტრე და სს. ამბობენ: ქრისტიანობა რომ ადვილად მოფენილიყო ხალხშიო, ქრისტიანეთა მოძღვრებმა ბევრი ძველი წეს ჩვეულება არ შესცვალესო, ქრისტიანულ წეს-ჩვეულებას ძველებური სახელები დაუტოვესო. ნინოს სახელიც ალბად ასრე წარმოსდგა. მირიანის ცოლს ერქვა ნანა, წარმართ ქართველებს ჰყვანდათ ღმერთ-დედოფალნი **აღ-ნინა** და **დაღ-ნინა**. ლეკურად დედას ჰქვიან **ნინო**, ინგილოურად **ნანა**, აფხაზურად **ანან**, მეგრულად **ნაია**, გურულად **ნენა**. სააკვნო სიმღერას **ნანა**. მეგრულად ენას ჰქვიან **ნინა**, სვანურად **ნინ**. აი ამ საღმთო სიტყვებიდან, ალბად, წარმოსდგა სახელი მოციქულთა სწორის და საქართველოს დედის ნინოსი. მოგვი-

ვიმეორებ „ამირანისა“ და „პრომეთეოსის“ მსგავსება ეჭვს გარეშეა. ახლა ვნახოთ, ამ გვარივე კავშირი არის თუ არა „ამირან-დარეჯანიანსა“ და ხალხურ ლეგენდას „ამირანს“ შორის.

ლეგენდით.

ამირანი იყო სულკალმახის, დარეჯანისაგან ნაშობი, შვილი. ამირანის უფროსი ძმებია ბადრი და უსიბი (სვანურის ლეგენდით ამირანის მამა იყო მონადირე და დედა დალი. ამირანი იშვილა იამანმა, რომელსაც

მოსე ხონელით.

ბადრი იყო იამანის ძე (გვ. 15) უსიბი მას გაუხდა ძმად და ეტიკად (გვ. 22). ერთს ქვით-კირის კოშკში ეწერა ესრეთ: ამირან დარეჯანისძე, ბადრი იამანისძე (გმ. 3). უსიბი ბაღას ქმარია (გვ. 40). უსიბი ამი-

ტანა ახალი ენა (ნინა), მან გვიგალობა ახალი ნანა, მან დაანგრია წარმართული ღმერთები აჲ-ნინა და დაჲ-ნინა, მან გაგვაახლა და გვათაყვანა ნინოსვე, არა წარმართულს, არამედ ქრისტიანულს. თვით ის გარემოება, რომ მცხეთაში დაბინავებულმა ნინომ „შექმნა სახე ჯვარისა ვაზის ნასხლევისაგან" იმასვე გვეუბნება, რომ მევენახე-მეღვინეობა პატივდებული იყო საქართველოში ძველითგანვე. უეჭველია, წმ. ნინომ კარგად იცოდა, თუ რა სასწაულს მოახდენდა «ვაზის ჯვარი», იმ ვაზისა, რომელსაც ქართველი კაცი, ალბად, მაშინაც ისრევე დაჰლიდინებდა, როგორც დაჰლიდინებს ჩვენს დროსაც: «ვაზის ჭირიმე, ვაზისა, უფლისგან კურთხეულისა».

ჰყვანდა შვილები ბადრი და უსიფი; ქართლურ ლეგენდით ამირანი შვილია უსიპისა, რომელსაც ჰყავს ძმები სულკალმახი და ბადრი).

ჭიანი, დევის თავიდგან რომ ამოცოცდნენ, ვეშაპებად იქცნენ. ერთი იყო თეთრი, ერთი წითელი და ერთიც შავი. ამირანმა თქვა: თეთრი ბადრს, წითელი უსიპს და შარი მე, ამირანს. უსიპმა უპასუხა: შავიც შენ, წითელიც და თეთრიცაო.

ამირანი სასტიკად შეება გველაშაპებს. მოჰკლა თეთრიც და წითელიც. მერე, დაღალული და დამაშვრალი, შეება შავს. შავმა ჩაყლაპა ამირანი და თავის დედისკენ ბასწია. ძმები გაიქცნენ ამირანის საშველად. ესროლა უსიპმა ისარი და ცხრა ადგილი კუდი მოსწყვიტა გველაშაპს... ამირანს ჯიბეში

რანს თვის პატრონად ჰხადის (გვ.48).

გაახვენეს კარნი კლდისანი და გამოვიდეს სამნი-ვეშაპნი: ერთი შავი, ერთი თეთრი და ერთი წითელი თქვა ამირან დარეჯანისძემა: შავი მე, თეთრი შენ, სავარსიმძე, და წითელი უსიპს. უსიპ მოახსენა: ჩემი წითელიც შენთვის მომიხსენებიაო (იქვე).

შემოგვიტიეს ვეშაპთა. მოვიდა წითელი. ჰკრა ამირანმა ხმალი და მოკლა. მერმე მე (სავარსიმძე) და იგი თეთრი ვიბრძოდით. ჰკრა და იგიც მოკლა ამირანმა. ამაზედან შავმა შემოუტიკა უკანიდაღმე, ჩანთქა და გაიქცა. მივეწივე, ვკარ ხმალი და კუდი მოვკვეთე. მას ადგილს სახლი იყო და მას

აღმასის დანა ედვა. ამოილო იგი, გამოსჭრა მუცელი და გამოვიდა.

შიგან სეიხვეწა. ველარ შევიგნით გზა და კვალი მისი. ხელი იყო ამირანისა (ჩვეულება ჰქონდაო), რომე იქით და აქეთ მოგვშიგან (ლაფჩინის ყელში) ორნი დაშნანი ესხნიან. ამოიხვნა, შიგან მუცელი გაუჭრა, გამოჰკვეთა გვერდი და გამოვიდა სისხლით მოსვრილი (გვ. 46).

ამირანმა უთხრა უსიპს: მტერი არ მიზამდა იმას, რაც შენ მიყავიო, არ მიშველეო.

ამირანმა გვიბრძანა ჩვენ: ავათ მიშველეო (იქვე).

ჩაბალხეთს შევიყარენით, თავს მოვხვდით ბალხის კარავსა. დევები (300 დევი) ხმალ ქვეშ მოვატანენით. დავსხედით ღვინის სმაზედა.

კლეს ბალხეთი. ბალხეთის მეფე მოუკლავს ვისმე ბალხამს ყამისძეს. ამირანი მეფის საშველად მიდის 500-ის კაცით, მუსრს ავლებს მტრებს და ათავისუფლებს ბალხეთს. და მერე „ვსმდით ხომგურულსა“⁶) ლლის ფერსა ღვინოსა (გვ. 303).

-----
⁶) ხომგურული, მგონი, გურიას მოგვაგონებს, ვინაიდან „ხომ“ თითქმის მუდამ რთულად იხმარება: ხომტარია ხომ-

ამირანის ცოლს, რომელსაც იგი იტაცებს ზღვის გადაღმიდგან, ჰქვიან ყამარი. ყამარის მამა გამოეკიდება ამირანს თავის ლაშქრით-ქაჯებითა და ეშმაკებით. ამირანი ამარცხებს მას.

ამირანის ცოლი იყო, ხვარემანი *), ზღვათა მეფის ასული. ქაჯნი გასწყვიტა ამირანმა, იგი ქალი გამოიყვანა და შეირთო. ყამარე ამრელი ამირანის მეგობარია.

ამბრი მოკვდა. დაუდეს ურემ-ზედ და შეუბეს 12 უღელ-ლი ხარ-კამეჩი. ფეხი ამბრისა ძირს ეთრეოდა. მისმა დედამ სთხოვა ამირანს ურემ-ზე დაუდე ფეხიო. ამირანმა ვერც კი დასძრა, რადგან ფეხი მძიმე იყო (სვანურის ვარიანტით ადვილად ასწია ფეხი და ურემ-ზედ შედვა). დაღონდა ამირანი.

ამბრი ომარის ძე დიდი გმირი იყო და მომხრეობდა არაბთა მეფეს. მის საშველად წავიდა ამირანი 10000 მეომრით. ერთი დღის სავალი რომ გაიარეს, მოუვიდა კაცი და მოახსენა: ამბრი მოკვდაო. დაუმძიმდა ამირანს სიკვდილი ამბრისა (გვ. 88).

კაკალა, ხოშამბარი; ხოშგერმა (იგივე ხოშაგერმა) სოფელია საბარათიანოში. სიტყვაში ხოშ-გურული ხოშ, შესაძლებელია, უდრიდეს სვანურს ხოჩა, კარგი, კეთილი.

*) ხვარეშანი ითქმის აგრეთვე ხვარაშან-ად. სვანური ხვარი უდრის ქართულს ვარ. მამასადამე ქართულს სახელებს ხვარა-მზე, ხვარე-შან დაუცავს ძველანდელი ფორმა ხვარ.

მსგავსება თხრობათა შესავალისა.

შესავალი ლეგენდისა

ამირანი და ძმანი მისნი სანადიროდ წავიდნენ. ნახეს ხარი-ირემი, უზარმაზარი რქიანი. ირემი გაიქცა. მონადირენი მიჰყვნენ. მოუკვლიეს კვალი, ნახეს დანაჭლიკი ეშმაკისი. უცხო მთაზე კოშკი ნახეს, ანაგები ბროლის ქვისა. კოშკში ლომი იწვა. მარჯვნივ ედვა ხმალი, თითებსა და თითებს შუა წიგნი ჰქონდა ქალადისა. წაიკითხეს. ეწერა:

შესავალი „ამირან-დარეჯანიანისა“.

მონადირენი გავიდნენ სანადიროთ. ერთი ქურციკი ნახეს. რქანი ოქროს ფერნი ესხნეს. ჭლიკნი შავნი. შეუტივეს. გაიქცა. მიჰყვნენ. ქურციკი კლდოვან ადგილას ჩაიხვეწა. მოიხედეს და ნახეს სახლი ერთი კვიტკირის. შევიდნენ და ნახეს: იყვნეს დაწერილნი ჭაბუკნი. ერთი დიდი ჭაბუკი იყო, ჯაჭვი ტანსა ეცვა და ხმალი ხელთა ჰქონდა და ზედან ესრეთ ეწერა (გვ. 1-3).

უნდა შევნიშნოთ, რომ თვით რუსთველსაც კარგად სცოდნია ხონელის «ამირან-დარეჯანიანი».

საზოგადოდ, ეს უკვდავი ქმნილება ძრიელ გავრცელებული ყოფილა მაშინდელ დროს. ამ კითხვას ნათელს ჰფენს თვით „ქართლის ცხოვრებაც“. მასში სწერია: „თამარ მნათობისათვის თანამდებ-არს გამორჩეულ იქმნას ისეთი ქმარი, ვითარცა ხვარეშანისათვის ამირანი, ხაზართა მზისათვის მზე-ჭაბუკი ⁷⁾ („ამირან-დარეჯანიანში დაწვრილებით აღწერილია დაქორწინება ამირანისა და ხვარეშანისა, მზე-ჭაბუკისა და ხაზართა მზისა). ამას გარდა „ამირან-დარეჯანიანში“ ხშირად იხმარება მიმართვა: „ცხონდი, მეფეო, უკუნისამდე დიდებით“. იგივე ფრაზა გვხვდება ქართლის ცხ. გორგასალ გმირის ისტორიაში (იხ. გვ. 114). ხონელის გმირები იბრძვიან რკინით („და განაწონა პოლეტიკნი კინენი“), იგივე შეგვხვდება ქართლ ცხ., მგონი, მხოლოდ ერთხელ: «განაწონა კინენი» (გვ. 367). ხონელის გმირს ამბრის ჰყავს ცხენი ზერდაკი თოხარიკი, რომელიც იყიდა 3000 დრაჰკანად (გვ. 54). დავით სოსლანის ცხენსაც ჰქვიან ზერდაგი, რომელიც ეყიდა საჩინელისაგან და ფასად მიეცა ციხე და სოფელი (ქართლ. ცხ., გვ. 305). ხონელის გმირების მტრებთან ბრძოლის დროს, მოპირისპირენი გამოდიან ბანთა და შუკათა ⁸⁾ ზედა, ჰსცემენ ბუკ-დაბდაბსა და სხ. (იხ. გვ. 110 და სხ.). ქართ. ცხოვრებაში: შეიქმნა ცემა ბუკთა და დაბდაბთა... წარმოდგენ ბანთა და შუკათა ზედა (გვ. 299).

ახლა შევადართო „ამირან-დარეჯანიანი“ და „ვეფხისტყაოსანი“.

---

⁷⁾ ქართ. ცხ., გვ. 284.

⁸⁾ შუკა სვანურად ჰქვიან ქუჩას. შუკა ქუჩადვე განმარტებულია ქართულს ლექსიკონებში. იმერეთში, მგონი, შუკას მაგიერ ამბობენ ფშუკა. მშობლიური შუკა დაგვივიწყნია და მის მაგიერ ვხმარობთ სპარსულს ქუჩე!

დედა აზრის მხრივ ორთავე მოთხრობანი მცირედ გაირჩევიან ურთიერთისაგან, თუ, რასაკვირველია, არ მივიღებთ მხედველობაში იმ გარემოებას, რომ მოსე ხონელს თვისის მოთხრობის საამბობლად გამოუყვანია სავარსიმძე, „თვით მხილველი და დამს-

წრე იმ ამბებისა", რომელსაც ასწერს ავტორი (ამ გვარივე ხასიათისაა „კალმასობა“, საცა იონა ხელა-შვილის პირით ბატონიშვილები იოანე და ბაგრატი მოგვითხრობენ საქართველოს ვითარებისა და კულტურის ისტორიას; ამ გვარადვე ნაამბია „ვისრამიანი" ცა)

ვეფხის ტყაოსანი

ნადირობის დროს როსტევეან მეფე შეხვდება ჭაბუკს, ვეფხის ტყავით მოსილს. მის ამბის შესატყობად გაგზავნის კაცებს. ჭაბუკი გასწყვეტს ამ კაცებს და გადიჩქმალება. მეფე დანაღვლიანდება. გაგზავნის კაცებს მის მოსაძებნად. ავთანდილი მიაკვლევს ჭაბუკის კვალს. ავთანდილივე შეიტყობს ჭაბუკის საყვარლის ამბავს, მის ტყვეობას. მივლენ ავთანდილ, ტარიელ და ფრიდონ, ბამოიხსნიან ქაჯეთს დამწყვდულს დარეჯანს, მოკლენ არაბეთს, ავთანდილი შეირთავს თინათინს და მერე ტარიელს გააცილებს ინდოეთს.

ამირან-დარეჯანიანი

ნადირობის დროს აბესალომ მეფე შეხვდება სახლს, რომელზედაც სწერია სახელი ამირანისა. სახლის გარეშემო მინდორი მოფენილიწა აღწყვეტილ კაცებისა და ცხენების ლეშებით. მეფე შეიტყობს, რომ ეს კაც-ცხენები დაუხოცია გმირს ამირანს. მოისურვებს მის ამბის შეტყობას. ვერ შეიტყობს. დანაღვლიანდება. გაგზავნის კაცებს ამირანის ამბის შესატყობად. მიაგნებენ სავარსიმძეს, ამირანის ყმას. სავარსიმძე უამბობს მეფეს ამირანის ისტორიას. ამირანს სწვავს ხვარეშანის სიყვარული. ხვარეშანი მაღალს და მაგარს კომკშია შემწყვდეული. ამირანი და მისნი სამნი მეგობარნი მიდიან ქალის გამოსახსნელად. მუსრს ავლებენ დევ-გმირებს, ვაჭრებს იხსნიან მეკობრეთაგან, გამოჰყავთ ქალი და მას ირთავს ამირანი.

ასეთია დედა აზრი ორთავე ამა თხუზულებათა.
ახლა შევადართო ზოგიერთი კერძობანიც.

ვეფხის ტყაოსანი

იყო არაბეთს მეფე როსტე-
ვან
...მორჭმული, განგებიანი ,

სხვა ძე არ ესვა მეფესა, მართ
ოდენ მარტო ასული, სოფ-
ლისა მნათი მნათობი, მზი-
საცა დასთა დასული. მეფემ
მოიხმნა ვაზირნი, გვერდსა
დაისხნა... მე გარდავსულ-
ვარ, სიბერე მჭირს... ღმე-
რთმან არ მომცა ყმა შვი-
ლი. ასულო, დღეს შენ ხარ
მეფე არაბეთს... . დაუდგეს
ტახტი ფასდაუდებელი.

ნადირობიდგან... მეფე შე-
მობრუნდა, დაღრეჯილი წა-
ვიდა, აღარცა ჰკრა ასპარეზ-
სა. ყველა-კაი მოიშალა.
მეფე საწოლს შემოვიდა
სევდიანი. სპასპეტი ავთან-
დილ მხოლოდ შეჰყვა...
ქალი მოვიდა და მოახსენა:
თუ ყოფილა მოყმე ხორ-
ციელი, მას ნახვიდა სხვაცა

ამირან დარეჯანიანი

იყო ინდოეთს მეფე აბესა-
ლომ
მორჭმული, განგებიანი.
(დასაწყისი)

მიიხმო მეფემან დიდებულ-
ნი და დაჯდა. მიუგზავნა
ასულსა თვისსა კაცი, ვითა:
შვილო, მე დავბერებულვარ
და შენა ხარ მკვიდრი სა-
მეფოისა ჩემისა და არა მი-
ვის შენგან კიდე სხვა ძე...
პირ-მზე ასული მისი ვნა-
ხეთ და კსთქვით: თუცა
არა არს ხორციელი, თუმ-
ცა მზე არსო. ვფიცავ ღმე-
რთსა ცხოველსა, მზე მას
ვერა სჯობდა. შეუმკეს ტახ-
ტი მნათობი ⁹⁾ (გვ. 28-33)

ნადირობიდგან მეფე შე-
მობრუნდა. უფროსსა შე-
ჭირვებასა მიეცა. აღარცა გა-
ვიდა სანადიროდ და აღარცა
გადიხადა ნადიმი. შევიდა
ჯაზაირ, ვეზირთა უხუცესი,
და მოახსენა: გაგზავნეთ კაც-
ნი ქალაქთა სპარსეთისათა,
ნუ თუ ვინმე ყმა დარჩო-
მილიყოს მისი (ამირანისა)

---

⁹⁾ ხონელი ერთ ადგილას მოგვითხრობს მნათობთა ქვეყ-
ნის ამბავს. ამ ქვეყნის მეფეს ჰყავს შვიდი ასული მნათობი.
მათ შესართველად მოდიან მეფის ძენი და დიდებულნი. სამს
ასულს ამ მეფისას თხოულობს თავის შვილებისათვის ამირა
მუმლი ბაღდადელი.

ვინმე, გაგზავნე კაცი ყოველგან მისთა ამბავთა მცნობელი. კაცი წავიდეს. იარეს მათ ერთი წელიწადი.

ქედსა გარდადგეს. მოქარავენნი ზღვისა პირსა დაყრით დგეს შეჭირვებულნი. მუნ ქარავანი ურიცხვი იდგა ზღვისა კიდესა... ჰკითხა : „ვაჭარნო, ვინ ხართ?“ უსამ იყო ქარავნისა უხუცესი. მოახსენა ხოტბა. ჰკადრეს: „ჩამოხე და მოგახსენოთ ამბავი და საქმე ჩვენი“. გარდახდა. ჰკადრეს: «ჩვენ ვართო მოზალდადენი ვაჭარნი, ზღვათა მეფისა ქალაქსა გარდმონაჭარნი. აქ ვპოვეთ ერთი კაცი, რომელმაც გვითხრა, რომ ქარავანი ეგვიპტით გამოვემართენით, ზღვასა შევვლეთ, მუნ მეკობრეთა დაგვბოცეს ძელის სახნისითა. ეს არის მიზეზი აქ დგომისა», ყმამან უთხრა: „მე მივიწოდობ სისხლსა თქვენსა“. მოქარავენნი აივსნენ სიხარულითა დიდითა. შევიდეს, ჩასხდეს ხომალდსა. მათი ბადრაგა¹⁰) ავთანდილ უძღვის. გამოჩნდა ნავი მეკობრე (ბრძოლა, მეკობრეთა შემუსრვა, გასხმა ვაჭართა, ვაჭართა უფროსის ცოლისაგან დარეჯანის ამბის შეტყობა და მისი გზაკვალის

და მით ვსცნათო. გაგზავნა კაცი სპარსეთსა და ყოველსა ქვეყანასა შინა. წარმავალთა დაყვეს ჟამნი მრავალნი (გვ. 8).

ხევსა წავადექით. მას ხევსა შიგან დგას ქარავანი ურიცხვი. მოგვეგებნენ წინა ყოველნივე და თაყვანისსცეს პატრონსა ჩვენსა (ამირანს). ჰკითხა „მძანო, ვინ ხართ?“ ჩვენ მოქარავენნი ვართ, ბრძანეთ და გარდმოხედით ჩვენსა ლარსა შინა და მოგახსენოთ ამბავნი ჩვენნი. შეგვასხმიდიან ქებასა. გაეხარნეს სიხარულითა დიდითა. გარდავხედით კარავსა უხუცესისა მათისა. მოქარავენეთა უხუცესსა აბრამ ერქვა. მოიხმო ამირან დარეჯანის ძემან და უბრძანა: „ვინა ხარ შენ და ანუ ვისი არს ესე ქარავანიო?“ ზეადგა აბრამ და ეგრე მოახსენა „ცხონდი უკუნისამდე, ამირან დარეჯანისძე, ვითაც ჩვენი აჯა ეს არის: ბასრელნი ქარავანნი ვართ (სხვა ადგილას მოხსენებულია მოქარავენნი ბადადელნი, და სხვანი კიდევ ნისრელნი ეგვიპტელნი), ინდოეთიდგან ვართ მომავალი ურიცხვითა ლართითა. აქა იმიტომ ვყოვნით, რომე წინა მეკობრენი გვიმზერეიან. ესე არს მიზეზი აქა დგომისა შიშითა

მიკვლევა).

მათითა (შემდეგ ავტორი დაწვრილებით მოგვითხრობს მეკობრეებთან ბრძოლას, მათ შემუსვრას, ვაჭრების გასხმას, ვაჭართა უფროსის ჩვენებითა და მისის კაცის ეტიკობით ხვარეშანის გზა-კვალის მიკვლევას) გვ. 131-138)

გამოჩნდა ნავი მეკობრე.

ნავითა მოვლენ ლაშქარნი

---

10) „ამირან-დარეჯანიანში“ გმირი ეუბნება მეკობრეთაგან დაშინებულ ვაჭრებს: „საბადრაგო მომეცით და თქვენსავე ქვეყანასა მშვიდობით გაგასხათო“ (გვ. 173).

ჰკიოდეს და მოდიოდეს. შეუშინდა ქარავანი მათ ლაშქართა სიდიდესა... ჩაიხრჩენით თანა კარნი... ველარ გარდესწრნეს მეკობრენი. გარდუხტა მტერთა მლეწელი. ზღვა გაიარა ავთან დილ. ჰნახეს ქალაქი, მოცული ესე ბალისა ტევრითა. მის ქვეყანასა სიტურფე რა გაიგონო შენ რითა! (იხ. დაწვრილებით ვეფხ.-ტყ" . . გვ. 155. ოზურგეთში გამოც.)

ურიცხვნი. გვესროდეს, შეგვაჭირვებდეს. მაშინ გვიცივლა ბადრი იამანისძემან: ჩაიმალენით ნავთა შიგანო. ჩავიმალენით. მოვიდა მეკობრეთა თავადი და ყიოდა: ვითა გარდიხვეწებითო. ეგრე მოგვეახლა. ახლტა ბადრი და მის ნავსა შიგან გარდახლტა. ჰკრა ხმალი და მოკლა. სხვანი ლაშქარნი უჩინო იქმნენ. გავიარეთ იგი ზღვა და მივედით იმიერ ზღვისა კუნძულსა, ზღვათა მეფის ქვეყანასა. და ვნახეთ ზღვისა კიდესა ოცი ათასი სოფელი და ქვეყანა მშვენიერი, რომელ არა ნახულა მსგავსი კაცისა თვალითა (გვ. 26).

ფატმანი, ვაჭართა უხუცესის ცოლი, შავგრემანი, უმეგობრდება ავთანდილს. ჩაჩნაგირი ემუქრება ფატ-

ვაჭართა უფროსი ჰკითხავს: საით მიდიხარო? – საცოლისა ჩემისა ჰქნთა მეფეს ასულისა გამოსახსნელად მი-

მანს: ბოზო დიაცი, ვარ

შენთა შვილთა შენითა კბი-
ლითა დამაჭმეველად. ფატ-
მანი აკვლევინებს ჩაჩნაგირს
და მერე უამბობს ნესტან
დარეჯანის ამბავს. ნესტანი
შეუპყრიათ ქაჯებს და ცი-
ხეში დაუპატიმრებიათ. ქა-
ჯეთის მეფეს ნესტან უკ-
ვე დაუწინდავს საცოლედ
როსან ყმისადა. ფატმანი ში-
კრიკის ხელით მიაწვდის წე-
რილს ნესტანს და სთხოვს
მანდაური ამბავი შეგვატყო-
ბინეო, შენ გამოსახსნელად
მოყმენი მოვიდნენო. ნეს-
ტანი ატყობინებს. ავთან-
დილ, ტარიელ და ფრიდონ
მიდიან ჯარით, ჟლეტავენ
კომკის მცველებს გამოჰ-
ყავთ ნესტან-დარეჯანი, და
არ იზარებენ შორეული გზა
გაიარონ, რათა ზღვათა სამე-
ფოში მივიდნენ რომ მადლო-
ბა უთხრან ფატმანს. ფატმანი
გადაჰკოცნის ნესტანს. ტა-
რიელი მადლობას მოახსე-
ნებს, ქაჯთა ციხეს უბო-
ძებს ზღვათა მეფეს. მეფე
დაუმაძღვლებს და მიუძღვნის
ლარს, გვირგვინს, ოქროს
ტახტს და გააცილებს.

ვალო.– იქ სავალი გზა სა-

გრძნეულო არისო. ერთი
შაოსანი დიაცი არის და მან
იცის ყველა მის გზისა ამ-
ბავიო და იგი გითხრობსო.
მოქარავნენი შინ წავიდნენ.
გავგზავნეთ შიკრიკი ჭენ-
თა მეფისა ასულისა თანა.
სეფე დვალემ შაოსან დი-
აცსა გზის ჩვენება სთხო-
ვა. შაოსანმა მოახსენა: ჯავ-
რი ამომიყარე რაზიმან დე-
ვისა, რომელმაც შვილები და-
მიტყვევა. დევმა დიაცს უთხ-
რა: „როსკიპო“! და შემოუ-
ტივა სეფე დვალს, რომელმაც
დევი მოკლა. დიაცმა უთხრა:
ჭენთა მეფის ასული შთა-
კეტილია მაღალს კომკში და
კართა ზედან ხუთასი რჩე-
ული არაბი უყენიაო. წა-
ვიდნენ. შავიდნენ ჭენთა მე-
ფის ქალაქში, რომლის
შუაგულს კომკი იყო და
მასში იჯდა მეფის ასული.
მოიკვლიეს ციხეში შესასვ-
ლელი ბზა. მეფის ასულმა
ზემორე ხსენებულ შიკრიკის
პირით შემოუთვალა: ხვად
არაბთა მეფის შვილზედ მა-
თხოვებენო. სეფე დვალემ
აცნობა: მზად იყავი და ამა-
ღამვე გამოგიყვანთო. და-
მე მიუხდა მეტოქე სასიძოს,
შემეუსრა მისი ლაშქარი. ქა-
ლი გამოიყვანა, და წავიდ-
ნენ. ჭენთა მეფე გამოეკიდა
მათ. იბრძოლეს მრავალი.
ჭენთა მეფემ უთხრა როსაბს

(როსაბ შეადარე რუსთ-
ველის როსანს): თუცა სეფე
დვალს აჯობო, იგი ჰირმ-
ზე ასული ჩემი მოგცე ცო-
ლად შენდაო. შეიბნენ. სე-
ფე დვალემ მოკლა. ჭენთა
მეფე შეურიგდა სეფე დვალს,
იშვილა – ისიძევა. სეფე
დვალი წავიდა ცოლითა
და მეგობრებით და, თუმ-
ცა მოკლე გზა ჰქონდათ,
მაგრამ შორეული არჩიეს,
რათა მადლობა გადაეხადნათ
შაოსან დიაცისათვის. შაო-
სანი დიდის სიხარულით გა-
მოეგება, უძღვნა მრავალი:
მარგალიტი , გვირგვინი ,
ფარღულნი და სხ. სეფე
დვალიმ იგი დედობილად
დაისვა. ხმლით დაჭერილი
ქვეყანა მას და მის შვი-
ლებს მისცა. და წავიდნენ.

ვიკმაროთ შედარება ამ ორთავ უკვდავ თხზულება-
თა. მათი მსგავსება ანუ განსხვავება უფრო ნათლად გამო-
ჩნდება „ამირან-დარეჯანიანის“ დაბეჭდვისა და მისის ყო-
ველ მხრივ შესწავლის შემდეგ. ვინ იცის „აქამდის ამზად
ნათქვამი, აწ დავჯე რუსთველმან და გავლექსე“ იმას მო-
ასწავებდეს, რომ მოსე ხონელის მიერ „ნასიტყვნი
ამბავნი“ (პროზა) შეიქმნენ «აწ მარგალიტი წყობი-
ლი» (პოემა). ხოლო აქვე კიდევ დავურთავ ორიოდ
შედარებას.

რუსთველი

ვინმცა ჰქმნა რიცხვი ოქრო-
სა,
ვერვისგან დანათვალისა,
მუნ იღვა რიყე თვალისა

შავთელი

ვინმცა იწყოს რიცხვი, იქ-
მნას
ურიცხვი გოარი მათგან და-
ნათვალისა,
რიყე თვალისა, წინ ნათა-

ხელწმინდათ განათაღისა;

ღისა.

**ჩნდის მარგალიტი ოდე-
ნი**

**ჰსჩანს მარგალიტი...
ოდენ**

ბურთისა საბურთაღისა.

ბურთისა საბურთაღისა.

ჰპოვეს ერთი ზარადხანა (?)
აბჯრისათვის ახლად ქმნილი,
მუნ აბჯარი, ყოვლი ფერი,
ასრე იღვა, ვითა მწნილი. (ტა-
რიელის სასახლე. გვ. 200)

აქვს ზარდახჩანი, ლუსკუ-
მებრ მათთვის დასაკრძალი-
თა. იყვის ჭურჭელთა, სხვათ
უცხო ფერთა, სიმრავლით
დება ურიცხვისა (თამარის
სასახლე. გვ. 52 იხ. ჩუ-
ბინაშვილის ქრისტომ.)

**«ავთანდილი» (ს ახალ. ლე-
გენდა).**

რუსთველი.

ავთანდილ გადინადირა ქედი
მაღალი ტყიანი... ნახტომსა
მშველსა ისარი ჰკრა... მუხისა
ძირსა ჩამოხდა, ცეცხლი
დაანთო ძლიერი.

მთით ჩამოვიდა ავთანდილ,
გავლო წყალი და ტყენია.
ისრითა მოკლა ნადირი.
შამბისა ძირსა გარდახდა,
ცეცხლი დააგზო კვესითა.

**სანამ მწვადი შეიწოდა
ცხენსა მისცა საძოვარი.**

**ცხენსა მისცა საძოვარი,
ვინემ მწვადი შეიწოდეს.**

ახლა ვნახოთ, არის თუ არა „ამირან-დარეჯან-
ნიანში“ კვალი ქრისტიანობისა. ზევეითაც ვსთქვით და
ახლაც ვიმეორებთ, რომ ერთის მეცნიერის აზრით
ამ თხზულებაში არავითარი კვალი არ არის ქრის-
ტიანობისა, და მისივე აზრით „სიტყვა ამინ თხრო-
ბის ბოლოში, ალბად, ჩაკერებულია შემდეგი დრო-
ის გადამწერისაგან“.

სიტყვა ამინ „ამირან-დარეჯანიანში“ შეგვხდება
არა მარტო ბოლოში, არამედ შიგაც, რამდენიმეჯერ.
„ამირან-დარეჯანიანი“, ჩვენის აზრით, არის ნამდ-
ვილი საქრისტიანო თხზულება და ამ მხრივ იგი
აქარბებს თვით მაშინდელ დროის „ვეფხის-ტყაოსანსაც“
და ჩახრუხადის „შესხმასაც“. ჩვენი ავტორი ისე ვერ
წარმოსთქვამს ფრაზას ან დიალოგს, რომ შიგ არ ჩა-
იტანოს სიტყვა „ღმერთო“.

ა) გამო ღმერთო გცდის, თუ რამნი ჰაბუკნი
იყვნესო¹¹⁾ (გვ. 237)

ბ) დია ღმერთო, უმაღლე მოკლაო¹²⁾ (გვ. 67)

გ) ვფიცავ ღმერთსა ცხოველსა (გვ. 12).

დ) ცხონდი, მეფეო, უკუნისამდე. ადიდნეს ღმერთმან მოყვარენი თქვენნი და არცხვინოს ორგულნი თქვენნი (ეს ფრაზა წიგნში გამოვრებულია მრავალჯერ).

ე) დაუსრულებელმცა ჰყვნეს უფალმან დიდება სუფევისა თქვენისა აწ და უკუნისამდე ამინ (გვ. 39)

ვ) ნუმცა დასრულდების სუფევა მეფობისა თქვენისა აწ და უკუნისამდე. ამინ (გვ. 297) და სხ.

ზევით დავინახეთ, რომ «ამირან-დარეჯანიანს» დიდი კავშირი აქვს სახალხო ლეგენდასთან „ამირანი“. ხოლო ამ ლეგენდაში ნათქვამია, რომ ამირანის ნათლია იყო ქრისტეო. ამას გარდა, იმავე ლეგენდის მოწმობით, ამირანი ასრე ემუქრება ბაყბაყს: „ბაყალყანო, შენ ქრისტეიანს არავინ შეგაჭმევს („ივერია“ 1889 წ. № 240). სვანურის ლეგენდით ამირანი იმიტომ დაისაჯა, რომ დაარღვია ქრისტეს

---

11) ღმერთო, გამოგცდის, თუ როგორნი ჭაბუკნი იყვნენო.

12) შეადარე: „დია, ღმერთო, ბრძანება ვქმნა მეცა თქვენი“ (ვეფ. ტყ. ზვ. 63)

სახელით დიდებული ფიცი („ივერია“, 1887, № 212). სახელითა ქრისტესითა ამირანი დაემშობილა ანდრერობს (იქვე). მიმსჭვალული ამირანი დაინახა მწყემსმა. შეეშინდა. ამირანმა უთხრა: ნუ გეშინიან, მე ქრისტეიანი ვარო („ივერია“ 1887, № 145)

ამგვარად ჩვენ ვხედავთ, რომ მოსე ხონელის გმირებიცა და სახალხო ლეგენდისაც ერთნაირად ფიცულობენ სახელითა ქრისტესითა, და სახელითა ღვთისა ცხოველისა, რომელმაც მხოლოდ, როგორც ვიცით, მისცა ქვეყნიერებას სასოება დაუსრულებელის სუფევისა, სუფევისა აწ და უკუნისამდე.

რომ „ამირან-დარეჯანიანში“ გამოხატულია საქრისტეიანო საქართველოს ბრძოლა სარკინოზებ-სპარსებთან და შემდეგ თურქებთან, ეს მტკიცდება მით, რომ მოსე ხონელს დაუსახელებია ისტორიულნი პირნი, ვითარცა ამირა მუმლი ბაღდადელი, აბულკასიმ აბულკასიმისძე, აბუბაქარი და სხ.

ვახუშტი სწერს: „გამოჩინებულიყო სარკინოზ-
თა მოძღვარი მაჰმად და დაეპყრა ყოველი არაბეთი
და იამანეთი (ხონელი იხსენიებს იამანებს და იამან-
თა გმირებს. სახალხო ლეგენდით ბადრი და უსიზ
იყვნენ იამან*) მეფის ძენი. ამავე მეფემ იშვილა ამი-

---

*) იამანისაგან წარმომდგარა ქართული გვარი იამანიძე.
წარჩინებულ აკაკის წერილში „მცირე რამ“ ვკითხულობთ:
„იამანიძეები დღეს ერისთავები აღარ არიანო“ („კვალი“, № 22,
1895 წ.). ვახუშტის თქმით საქართველოში იპოება იამანის
ქვა (იხ. „ქართლი“, გვ. 78).

რან დარეჯანისძე). ხალიფა აბუბექირ (ხონელის
აბუბაქარ?) შევიდა ბაღდადს და დაატოვებინა სპარს-
თა ცეცხლის მსახურება. შემდგომად მოვიდა მურვან-
ყრუ აბულკასიმ (731 წელს) და დაიპყრა კავკასია.
შემდეგ მოვიდა აბულკასიმ აბულსაჰის ძე (მე X სა-
უკ. დასაწყისს).

წმ. აბოს ცხოვრებაში სწერია, რომ ქართლის
ერისთავი ნერსე ადარნასეს ძე ამირა მუმლის ბაღ-
დადელის ბრძანებით შეიპყრეს სარკინოზებმა და წა-
იყვანეს ბაღდადსო. იგი იქიდგან რომ დაბრუნდა,
თან წამოიყვანა ჭაბუკი სარკინოზი აბო (იგივე აბ-
რამ.) ეს აბო მოინათლა. იგი აწამეს სარკინოზებმა
786 წელს).

წმ. ნეოფიტეს ცხოვრებაში სწერია, რომ სარ-
კინოზმა აჰმად, ნათესავმა ამირა მუმლისამ, რომელ-
საც ეპყრა არაბეთი, სირი (?) და მიდია, წარმოგზავ-
ნა ლაშქარი საქართველოს. ამ ლაშქრის მოთავენი
იყვნენ ომარ და ბურულ. ომარი რომ მივიდა შიო
მღვიმის ასაკლებად და ნახა ამ დიდებულ მონასტ-
რის მამების ცხოვრება, განცვიფრდა ფრიად, მოი-
ნათლა და ეწოდა ნეფოიტე¹³). შემდეგში იგი ღირს
იქმნა საეპისკოპო ხარისხისა და მიეცა ურბნისის კა-
თედრა.. იგი აწამეს სარკინოზებმა და მოჰკლეს.

ამნაირადვე სარკინოზთა მახვილმა გაჰკმირა არ-
ჩილ მეფე (†718 წ.), გობრონი (მე X საუკ. დასაწყ-
ისს), გმირნი დავით და კოსტანტინე და სხ.

---

¹³) ნეოფიტე ბერძნული სიტყვაა და ითარგმნება ახალნერგად.

ქართულ ლეგენდით „ამირანის“ მამას ერქვა სულკალმახი, მოსე ხონელი კი არ იხსენიებს ამირანის მამის სახელს და მას სთვლის მხოლოდ დარეჯანის ძედ. სვანურის ლეგენდით ამირანის დედის დალის ქმარი იყო დარჩელიანი («სამზრუნველოს» კრებული № X, გვ. 6). ცხადია, რომ აქ არეულია რა-, ღაც ისტორიული ამბავი და, შესაძლებელია, ამ ამბავს რაოდენათმე ნათელს ჰფენდეს შემდეგი ცნობა შესახებ დარჩილისა და კალმახისა.

წმ. არჩილ მეფის დროს, როდესაც სარკინოზნი მოსვენებას აღარ აძლევდნენ ქვეყანას, კლარჯეთის დიდკაცობის ერთი ნახევარი გამაგრდა ტაოში და შეუალს კლდეში ააშენა სახელგანთქმული ციხე „კალმახი“. შემდეგში აქ მოღვაწეობდა დიდებული მეფე საქართველოსა დავით კურატპალატი, რომლის შვილობილმა ბაგრატ შემუსრა მტერნი, შეაერთა საქართველო და დაიპყრა მთელი კავკასია. ამავე კალმახში მოღვაწეობდა გმირი სულა კალმახელი (შეადარე ლეგენდის სულკალმახს).

მურვან ყრუს ანუ აბულკასიმის შემოსევის დროს ანაკოფიაში გამაგრდნენ ძმანი არჩილ და დარჩილ. ესენი სასტიკად შეებნენ მტერს. არჩილი მოკლულ იქმნა, ხოლო დარჩილი გამაგრდა იმავე ციხეში (მათ ცხ., გვ. 328). ყველა ამ გმირების ამბავი ჩვენს მატთანეს თითო-ოროლა სიტყვით აღუნიშნავს, ეჭვი არ არის, რომ ძველ დროს გმირების თავგადასავალს ერის თქმულობა შეამკობდა ბრწყინვალე შარავანდედით. ხოლო ამ თქმულობას, რადგან არ იყო დაწერილი, შემდეგი თაობა აურევდა და აი ამ არევდარევისაგან, როგორც საფიქრებელია, წარმოსდგას ის, რომ ამირანის სახელს მიეწება ღვაწლი სხვა და სხვა გმირთა, სხვა და სხვა მამულისშვილთა, ზოგი ამათგანი ხალხმა დასახა ამირანის მამად, ვითარცა სულა კალმახელი ანუ გმირნი კალმახისანი, ზოგი ძმად, ვითარცა ბადრი და უსიპი, ზოგი მამობილად, ვითარცა მეფე იამანთა (ალბად მოკავშირე ქართველთა) და სხ.

ვიმეორებ, „ამირან-დარეჯანიანში“, ჩვენის აზრით, ძველის ლეგენდის ამირან-პრომეთეოსის კალაპოტზე უნდა იყოს გამოჭრილი საქრისტიანო ხანა სა-

ქართველოს ისტორიისა. აქვე მოვიყვან ზოგიერთ შედარებით მაგალითებს ამ აზრის საფუძვლად.

ა) ამირანს ნათლიად გაუხდა ქრისტე (ლეგენდით).

ა) მირიან მეფე (საქართველო) გაქრისტიანდა და ნათელ იღო ქრისტეს მიერ.

ბ) ქვითვირის სახლის (საყდრის?) ზღუდის კართა ეწერნეს ამირან დარეჯანისძე ცხენსა ზედან მჯდომარე. ნიშანი მისი მრავალ არს ქვეყანასა ამას შინა („ამირან-დარეჯანიანი“)

ბ) ნინომ ურჩია მირიან მეფეს და ანდერძად დაუტოვა ქართველებს აეგოთ ტაძარი წმ. გიორგის სახელობაზედ. ეს გიორგი იყო ნინოს ნათესავი და განთქმული მხედარი და გმირი. ქართველებმა მის სახელობაზე ააგეს 365 ტაძარი და ამ საყდრებზედ გამოსახეს წმ. გიორგი ცხენსა ზედან მჯდომარე.

გ) „შევედით მეფის წალკოტსა შიგან. ხენი ვნახეთ. ერთი ხე შვენიერი, გარეშემოზღუდვილი, და ამას იტყოდეს, ვითა ზეთი გამოვალს მათ ხეთაგან ასეთი, რომელ სნეულსა შეასვან, გამთელდების, თუმცა ბრმათა თვალთა უწვეთონ, ალხილების, და ყოველსა სენსა ჰკურნებსო. და არა ითქმის სიკეთე მის წალკოტისა კაცისა ენისაგან“ (ეს წალკოტი იყო მეფის სატახტო ქალაქში) („ამირ-დარეჯ.“ გვ. 165).

გ) ამას შეადარეთ აღწერილობა მირიანის წალკოტისა მცხეთას და ხე იგი, რომელი იდგა წალკოტსა ამას შიგან, რომელსაც გამოსდიოდა სამკურნალო მირონი და რომლისაგან შეჰქმნეს ცხოველს მყოფელნი ჯვარნი.

თვით სიტყვა „ამირანი“, ჩვენის ფიქრით, უნდა აღნიშნავდეს ზოგადს სახელს ყოველის გმირისას და ეს სახელი უნდა იყოს გავრცელებული მხოლოდ ქრისტიანობის დროიდგან. თუმცა სახელები ჩვენის მეფეებისა მირვანისა, რომელსაც აგრეთვე ერქვა მიჰრანი, მირისა და თვით სიტყვა გმირი რაოდენათმე ემსგავსებიან სიტყვას „ამირანი“, მაგრამ ჩვენ მაინც გვგონია, რომ ეს „ამირანი“ უნდა იყოს მრავლობითი რიცხვი სიტყვიდგან ამირა (ამირა, მფლობელი, ამირანი, მფლობელნი).

მოსალოდნელია, რომ ქრისტიანობის მიღებამ-

დე ქართული სახელი „ამირანისა“ იყო სხვა, მაგალ.
ბრუთი (ბრუთ-საბძელი¹⁴) ანუ იმავე „პრომეთეო-

---

¹⁴) ბრუთ საბძელი მთაა ქართლში. მისი საღმრთო მნიშვნე-

სის მიმსგავსებული წოდება. მოსალოდნელია ისიც, რომ წარმართულ დროინდელ პრომეთეოსისა და საქრისტიანო დროის ამირანის მიმსჭვალას კავკასიონზე ჰქონდეს უახლოესი კავშირი და ორთავე ამ ლეგენდებით იგავ-ალეგორიულად გამოთქმულ-იყოს სვე-ბედი ქართველის ერისა. ჩვენ ვიცით, რომ უმძველესს დროს ქართველი ერი მოსახლეობდა კასპიისა და შავი ზღვის შორის და, როგორც ამტკიცებენ, ეჭირა ფართო და ვრცელი მინდვრები მცირე აზიასა და არარატ-ვანის ხეობაში. ეს ვრცელი სამფლობელო ჩვენის ერისა, დროთა-ვითარების გამო, თან და თან შეიზღუდა, შეიკვეცა და აუარებელ მტრებმა ქართველნი ნელ-ნელა შერეკეს კავკასიონის მთა-ღე-ლეებში და შემოზღუდეს თრიალეთ-არტან-ტაოს მთებით. სხვანაირად რომ ვსთქვათ, ქართველი ერი მტრებმა მიაბეს და მიაკრეს კავკასიონს, მისჭვალეს მასზედ. ცეცხლის მოტაცება ღმერთებისაგან და მის-

---

ნელობა დღესაც საიდუმლოებით მოცულია. იქვე არის როკა. იმერეთში, ხანის წყალზე, არის როკითი, და იქვე მთის მწვერვალზე მიმსჭვალულ გმირს უწოდებენ როკაპს. ქართლში ხმელ-ხმელსა და მაღალ-მაღალ დედაკაცს როკაპობით იხსენიებენ. ამ როკასა და როკაპს შეადარე წარმართულ დროინდელ მეფეთა სახელები: როკ I (იგივე ადერკი), დე-როკ, როკ II. სიტყვაში როკაპი „პი“, ალბად, იმავე მნიშვნელობით იხმარება, რა მნიშვნელობითაც სახელში ამზას-პი (მზის-პირი? მზე = მეგრ. ბჟა = სვან. მიჟ = ლაზურ. მჟორა, და ამიტომაც, ალბად, ხან იწერება ამაზასპი, ხან ამზასპი, ხოლო სხვა მეფე იხსენიება ამაზაერად (მზიერი?)

გამო პრომეთეოსის დასჯა, ალბად, იმას მოასწავებს, რომ ამ პრომეთეოს-ამირანმა უწინარეს ყოველთა ისწავლა მჭედლობა, ოქრო-ვერცხლ-სპილენძ-ფო-ლადის შემუშავება და შემდეგში ხომ იგივე ცეცხლი — არმაზი (არი-მზე?) გააღმერთა. და, მართლაც, ისტორიაც

გადმოგვეცემს, რომ უუძველესმა ხალხებმა-ფინიკელებმა, ეგვიპტელებმა და ბერძნებმა პირველად აქ, ამ ამირანის სამშობლოში, გაიციეს მჭედლობა, ლითონის დნობა. აკი ამიტომაც შურით აღივსნენ მრავალნი ერნი და აღბორგებულნი წამოვიდნენ, რომ წარიტაცონ აქაური ოქროს-მატყლოსანი ვერძი, გაზიდონ აქაური ლითონი და სიმდიდრენი. აი ამ მტერთა მოსევისაგამო ქართველი ერი შეიჭყლიმბოდა კავკასიონში.

ამნაირადვე ქრისტიანმა ამირანმაც აგრეთვე მოსტაცა ცეცხლი არმაზ ღმერთს და ცეცხლის მაგიერ სარწმუნოების სიმბოლოდ დაისახა ჯვარი და იგი ჯვარი მიმსჭვალა კავკასიონზე. სახალხო ლეგენდით ამირანი ქრისტემ მიაკრა თავის ძელზედ¹⁵⁾ ანუ ჯოხ-

---

¹⁵⁾ ვინ იცის, თვით სიტყვას ბრუთ-საბძელს ჰქონდეს რაიმე კავშირი სიტყვასთან ძელი და ბრუთ-საბძელო, ბრუთის სამსჭვალო და საბძელო შემდეგ გადაქმნილიყოს ბრუთ-საბძელად. და შეიძლება ისიც, რომ სტრაბონის-მიერ მოხსენებული ქართველების დიდი სალოცავი „ფრიქსაბა“, მდებარე ივერიისა და კოლხიდის მიჯნის მთაზედ, ვერძის-შუბლს“ კი არ აღნიშნავდეს, როგორც სტრაბონი ამბობს, არამედ „ბრუთ-საბამს“ („ფრიქსაბა“ იხ. განის წიგნში).

ზედ, ეს ძელი დაარქო მიწაში და მას უბრძანა გაედგა ისეთი ფესვები, რომ მთელს ქვეყანას სარტყელივით ირგვლივ მოსდებოდა, ხოლო ძელის წვერი ცამდის აწვდილიყო (ივერია, 1889 წ. № 245). ეს ჯოხი, რასაკვირველია, არის ქრისტეს ჯვარი, რომელსაც ქართველები ეძახიან „ძელი-ცხოველს“ და რომელმაც, მართლაც, გაიდგა უშველებელნი ფესვნი და ეს ფესვი მოედვნენ მთელს ქვეყნიერობას, ე. ი. მთელი მსოფლიო შეიქმნა ძელის მადიდებელად. მიემსჭვალა-რა ქრისტიანი ამირანი (საქართველო) ქრისტეს ჯვარზედ, ცხოველ-მყოფელ ძელზედ, იგი აღარ გადრკა და თავი დასდო ამ ჯვრის დასაცველად. მის შემდეგ მოდიან არწივნი ამირანის გულ-ღვიძლის საფათრავად, მოდიან არაბნი, სპარსნი და თურქნი მის შესამუსრავად, მაგრამ ამაოა მათი ცდა: ამირანს ფეხს ვერ აცვლევინებენ კავკა-

სიონიდან, ვერ აშორებენ ხსენებულს ძელს¹⁶⁾ და არა თუ ვერ აშორებენ, პირიქით ძელზედ მიმსჭვალული და აუარებელ მტერთაგან შევიწროებული ამირანი იმედს არ ჰკარგავს, რომ ბოლოს მას ისევ «მიეცემა შემღება ძველანდებულად შეესიოს მტრებს და შემუსროს იგინი» (იხ. იგივე №-რი).

მართლაცა და, როგორც მოსე ხონელის გმი-

---

¹⁶⁾ მურვან-ყრუს მოახსენეს: შენნი ლაშქარნი მოსრნეს შიშის მსახურთა ქართველთაო (ქართ. ცხ., გვ. 173.). შეშად ძელი იგულისხმება, ქართველების სალოცავი ძელი-ცხოველი (ჯვარი).

რებისა, ისრე სახალხო ლეგენდის «ამირანის» საასპარეზო არის კავკასია. ამირანი და მისნი მეგობარნი მოქმედობენ მეზობლად მდებარე სახელმწიფოებში: არაბეთს (საქართველო?), დიდოეთს, ხაზარეთს, ქაჯეთს, ზღვათა სამეფოს, ჭენტა სამეფოს და იამანეთს. სახალხო ლეგენდით ამირანი თანამედროვეა ძმათა მხარგრძელთა.

ცხრათა ფრინველთა მხარგრძელთა

ალგეთის ჭალა გაექნა..

უმმოსა, უმამისძმოსა

ამირანს თავი მოეკლა („ივერია“, 1889 წ. № 224)

ქაჯეთს იხსენიებს რუსთველიც. ქართლის ცხოვრების ქაჯეთის-ციხე არის სამცხეში. თავდაპირველად მას ერქვა ჰური, შემდეგ საქართველოს გაერთიანებამდე იწოდებოდა **ქაჯთა ციხედ** და მერე წუნად (იგავ წუნდა), რომელიც ძველადგანვე იყო ცალკე საერისთაო. ამ საერისთაოს მკვიდრთ ერქვათ ქაჯნი. თვით რუსთველიც გვეუბნება ქაჯების შესახებ:

არ ქაჯნია, კაცნიაო, მინდობიან კლდესა სალსა.

ქაჯნი სახელად მით ჰქვიან, არიან ერთად კრებულნი,

ყოველთა კაცთა მავნებნი, იგი ვერ ვისგან ვნებულნი.¹⁷⁾

ხაზარეთი. ოსურად „ხაზარ“ აღნიშნავს სახლს.

---

¹⁷⁾ ძალიან შესაძლებელია რომ კლარჯი შემოკლებულ იყვეს ქაჯად და კლარჯეთი ქაჯეთად. შესაძლებელია ისიც, რომ პომპონი მელას (15-60 წ. ქრ. შ.) თქმა „კასპიის ტბის ზედათ სცხოვრობენ ქაჯნი (кадж и), ჰირკანნი და იბერნი“

(Гань, გვ. 97) გვიჩვენებდეს იმავე ჩვენს ქაჯებს. მამასადამე **ხაზარეთი** არის ქვეყანა ბინადარ ხალხი-სა*). მოსე ხონელი ხშირად იხსენიებს ბალათარს, ხაზარანს და სხ., რომელნიც ებრძვიან ამირანს, მაგრამ ეს უკანსკნელი იმარჯვებს და იპყრობს მათს ციხე-კომპებს. ბაყათარ გმირი, ოსთა მეფე, ქართლის ცხოვრებით, ებრძვის ვახტანგ გორგასალს. ბალათარივე გვხვდება პოემაში „აღლუზიანი“**. ამ აღლუზიანში მოთხრობილია ფრიად საყურადღებო ამბები შესახებ ჩრდილოეთ კავკასიის სამეფოსა. ამ სამეფოს დამარსებელი ყოფილა აღლუზონი, შთამომავალი ბაგრატოვანებისა („იესოვან-დავითიან გვართაგან სოლომონ ბრძნულნი“, „აღლუზიანი“, გვ. 5). „აღლუზონ იყო პირმშო შვილი მეფისა. იგი მამას შემოსწყრა, გადმოიარა დიდ მთანი“ (გვ. 6). მამამ მემკვიდრეობა ტახტისა დაუმტკიცა უმცროს შვილს (გვ. 6). აღლუზონმა დაიპყრა ჩერქეზეთი, ჩაჩანი და კალმუხი (კალმიკნი?). ეს კალმუხნი იწოდებოდნენ აგრეთვე ნონებად (აღბად ჰონნი ანუ გუნნი და აღანნი). ამ ლაშქრობაში მას შველოდნენ პონ, ბიბორ, ულდან, საყურ. აღლუზმა***) მოჰკლა ნონთა მეფე ამახუნი, ჩაჩანთ მეფე კაირან (იგივე კაინა ანუ კაირ-

---

*) ხაზარეთში რომ ოსები ყოფილან, ამას ატკიცებს გუორტიც (იხ. „ივერია“, 1877 წ. № 13).

**) აღლუზიანი, გამოც. ნ. გამრეკელისა. ტფილისი 1885 წელს.

***) ცნობილი ოსთა გვარი იაღლუზიძე, აღბად, შთამომავალია ამ აღლუზისა.

ხან). კაირხანის გვამი მიუტანეს მის ცოლს, ჩაჩანთ დედოფალს მარი ხათუნს*). მოგროვდნენ ჩაჩანნი და ასრე დაიტირეს თვისი მეფე: „აღდეგი, ძილი გეყოფა, როდის ხარ ჩვეული მისა... დაგვიბნელდა დღე მნათობი... გმირ მეფეს რისთვის შეებიო“ და სხ. (გვ. 23). იმავე აღლუზონს ეწვევა ასლან გამრეკელი. ამ გამრეკელის დაწყობილობით მოკლულ იქმნა აღლუზონი, რომელსაც მემკვიდრედ დაშთა 14 წლის ვაჟი ჭარხილანი. აღლუზონის საფლავის ძეგლზედ დააწერეს:

„თუ მიკითხამ, მოგახსენებთ: მეფე ვარ ამოსარის **), მპყრობელი დიდთა ქვეყანათ, ძირი დავით მეფის გვარის, მპყრობელი მილანქრის, ბატონი დიდი ოვსთ, ჩერქესთ, ჩეჩენ, ქისტეთ, ნონთა კარის, პატრონი მთისა და ბარის, იალბუზის, კავკასის და მხარეთა მისთა გარის, მართლ-მორწმუნე ქრისტიანი, მხარ-გრძელი და მკლავ-მაგარი მეფე“ (გვ. 55). იგივე, ცოტა განსხვავებით, გალექსილია ამნაირად:

---

*) არმაზის ტაძრის ეკვეტერის ქვაზედ სწერია: „მე, უნდოი დედაკაცი, ხათუნ, ყოფილი მარიამ, დედაჲ საბალთისი ძმისწული სულდაისი, რომელი ღირს ვიქმენ, წმიდისა ღუთიგ წარმართებულისა კათოლიკე ეკკლესიისა, სულისა შევედრებად“... ვინ იცის, აქ საბალთის (ვსეველოდის) დედა კი არ იგულისხმება, როგორც ჩვენ ვფიქრობდით (იხ. „Кавказъ“, 1892 წ. № 122), არამედ ეს მარი ხათუნი, მეუღლე კაირან მეფისა.

**) ოსების ამოსარი, ალბად, უდრის ქართველების აფსარს, ვინაიდან ვიდრე დიმიტრი გაბატონდებოდა ოსეთს. იგი

**ჩვენ ვიყავით ცხრანი ძმანი ჩარჯონიძე-ჭარხილანი:
ოს ბალათარ, დავით-სოსლან ოთს სამეფოთ მებრძოლანი;
ფიდაროს, ჯადაროს *), საყურ და გიორგი მტერთა
რისხვით შემხედვარნი;
ჩვენნი ძმანი, სამნი ბერნი: ისაკ, რომანოზ და ბასილ
იქმნენ ქრისტეს კარგნი ყმანი.
ჩვენ ბგიჭირავს მიმავალთა-მომავალთა ოთხის კუთხის ვიწრო
გზანი;
კასარზედ სიმაგრე მაქვს და საბაჟო, აქ მიჭირავს კიდის კარი;
საიქიოს მოიმედე, სააჭაოს კარგა მდგარი;
ოქროსა და ვერცხლის მიწა ამდონი მაქვს, ვითა წყალი.
კავკასიონი დავიპყარ, ოთხს სამეფოს გაუმკლავდი;
ქართველს ბატონს და მოვსტაცე, არ დავაგდე ჩემი გვარი.
მამწვდა, ფიცით მილალატა, მან დაიდვა ჩემი ბრალი:
ბალათარ წყალსა მიეცა, აღიხოცა ოსთა ჯარი.**)
ვინცა ეს ლექსა იხილოთ, მცირეთ ბრძანეთ შენდობანი.**

მთავრობდა აფხაზეთში. ამოსარისა და აფსარის ერთ და იგივეობა მით უფრო მოსალოდნელია, რომ „აღლუზიანის“ თქმით ასლან გამრეკელი ყოფილა ამოსართა ქვეყნიდამ. შემდეგ იგი შესემნიათ და მეფეს განუზრახავს მისი მოკვლა, ხოლო გამრე-

კელი გაქცეულა, გაუვლია „კარნი მთისანი“ და მისულა ალ-ლუზონის სამეფოში. ამოსარს მყოფობის დროს გამრეკელი ყოფილა მთავარი ქალაქის გორანდისა. ეს გორანდა, შეიძლება, ყოფილიყო აწინდელი გურიანთა (ოზურგეთის მაზრაში).

*) ოსთა მეფეების ბაგრატოვანების გენეალოგიაში მოხსენებულნი: გიორგი I (საქართველოს მეფე), დიმიტრი (ოსეთის მეფე), დავით, ათონ, ჯადარონ, დავით სოსლან (თამარ მეფის ქმარი).

**) იხ. ვახუშტის ისტორია, ხელნაწერი თ. ვასილ მაყაშვილისა (იყალთოს).

„აღლუზიანის“ ავტორის შესახებ იმის მეტი ცნობა არა გვაქვს, რაც სწერია ამავე პოემის მე-4 გვერდზე: „ეს სწერა პირმშო მის (ბაღათარის) ძემან, სოსლან აცდუნა სხვა მთქმელნი“. საზოგადოდ აღლუზიანის ავტორიცა და მოსე ხონელიც მშვენიერად იცნობენ მთას, მთის ქვეყნებს და მათს მოთხრობაში საერთოდ მცირე არ არის; თუნდა ავიღოთ მაგალ. ის გარემოება, რომ ზემორე მოღებულ ლექსშია ცა და „აღლუზიანშიაც“, ვითარცა მოსე ხონელის „ამირან-დარეჯანიანში“, წარმოდგენილია მრავალ საუკუნოვანი ისტორია ოსეთისა ვახტანგ გორგასალს აქეთ, იმ ვახტანგსა, რომელსაც ოს-ბაყათარმა მოსტაცა და. საკვირველი ის არის, რომ „აღლუზიანშიაც“ ისევ ქაჯნი გვხვდებიან: „გვამნი იყვნენ ქაჯეულნი, სულითა ეშმაკისანნი, საგვემლად არ-რა მიუდგათ, კერპნი იყვნენ ომისანნი“... (გვ. 13).

ჭენტა სამეფოდ ავტორი, ალბად, იგულისხმებს ორბელიანთა სამთავროს. ეს ორბელიანნი ანუ ჭენნი მოვიდნენ საქართველოში სწორედ იმ დროს, რა დროიდგანაც ხონელი უმთავრესად იწყობს თვის მოთხრობას, ე. ი. 768 წელს ქრ. შემდეგ¹⁸). რადგანაც ეს ორბელიანნი „ინდოელნი“ იყვნენ, ამიტომაც, ჩვენის აზრით, ავტორი და თვით რუსთველიც ზოგიერთ ქართველ გმირებს უწოდებენ ინდოელებად. მაგალ. ხონელის ინდო ჭაბუკი და რუსთველის ტარიელი, არიან ქართველნი. თვით რუსთველიც ტარიელს ხშირად ინდოდ იხსენიებს („ავთანდილს ინდო

3მ) იხი „ორბელიანთ გუჯარი“, თაყაიშვილისა.

იტყვის", გვ. 202). ხონელის ერთ გმირს ჰქვია იბად აბაში. ორბელიანთ წინაპარს, რომელიც საქართველოში შემოვიდა, ერქვა ბირიან აბაში. შემდეგ ამ აბაშთაგან წარმოსდგნენ აბაშიშვილები, გუგუნავანი და ორბელიანნი. ბირიან აბაშს მეფემ მისცა დიდი სამთავრო, რომელსაც განაგებდნენ 7 ხევსთავნი. ბაგრატ IV დროს ლიპარიტ ორბელიანს თითქმის სამეფოს ნახევარი ეჭირა. სახელი იბად რომ ქართულია, ეს მტკიცდება მით, რომ ფილოსოფოსის არსენის მამა იყო აბად ვაჩნაძე (Addit. et éclairc., გვ. 205)

არაბეთის (საქართველოს?) ვითარებას ასრე აგვიწერს ხონელი: „არაბეთსა შიგან ორნი მეფენი იყვნეს, ტომნი ერთმანეთისანი, და მტერობდეს ერთი მეორესა, და იყვის ყოველთა დღეთა და ყოველთა ჟამთა ომი საშინელი, რომე არა გაიგონების კაცისაგან ბრძოლა უმეტესი. იცით თქვენცა, არა არიან **ჭაბუკნი არაბთაებრნი პირსა ყოვლისა ქვეყანისასა¹⁹⁾**. და ყოველი არაბეთი შუა გაყოფილ იყო, და იბრძოდეს. ერთი ხანთა მეფისა მძახალი იყო და ერთი იამანთა მეფისა. ესენიცა მოსრულ იყვნეს შველად მათდა. და გამოხდა წელნი მრავალნი, რომე ერთმანეთსა ბრძოლასა შინა იყვნეს. მოერივნეს ხანნი იამანთა მით, რომელ იგი თურქნი და არაბნი ერ-

---

¹⁹⁾ ამისთანა თქმა შესახებ ქართველებისა შეგვხვდება არა თუ მარტო ქართველების ნაწერებში არამედ უცხოელებისა-შიაც.-ჭაბუკი სვანურად დღესაც აღნიშნავს გმირს.

თად იყვნეს, მათი ბრძოლა კაცთაგან ძნელი არის. გააძეს ერთი იგი მეფე და წავიდა იამანსა. და გაჰყვა ერთი დიდებული მისთაგანი, რომელსა სახელად ერქვა ომარ, ლომი ჭაბუკი, დიდი და დიდებული (ამ დიდებულის შვილს ერქვა ამბრი და მეტ სახელად ამარ)... და მოახსენა ამბრი არაბმან იამანთა მეფესა: მოოხრებულ არს სამეფო შენი თურქთაგან, და აწ მიბოძეთ ლაშქარი, და წავალ თურქეთს ზღვევად ამდენისა სისხლისა, რომელი თხელ არს მათის ხელისაგან. გაეხარნეს მეფესა და უბრძანა წვევა ლაშქართა, გავიდეს სპარსალარნი, შეჰყარეს სამოცი

ათასი მხედარი, შეჯდა მეფე იამანთა, გავიდა და ნახა სპა თვისი და მიათვალა ამბრი არაბსა... და უბრძანა: „ვესავ ღმერთსა ჩემსა, რომე ძლევა ჩვენდა მოუცემიეს" (ამბრი სასტიკად შეებრძვის თურქებს, რომელთა მხედრობის რიცხვი იყო 800,000 კაცი და დაამარცხებს მათ გამოძევებულ არაბთა მეფის შემწობით. მერე წაიყვანს ლაშქარს, რომ ამ გამოძევებულ არაბთა მეფეს დაუბრუნოს მისი მამული. მწვავედ შეებმინა მოპირისპირე მეფის 200,000 მხედრობას, გაიმარჯვებენ და დაიპყრობენ მთელს არაბეთს. წინანდელი მეფე არაბეთისა გაიქცევა ხანთა სამეფოს კერძოდ, შემოიკრებს ჯარს და შემოიყვანს არაბეთს. მთელი არაბეთის ერი გადუდგება ამბრისა და მის-მიერ გახელმწიფებულ მეფეს, რომელნიც გამაგრდებიან ერთ მცირე ქალაქში. მოპირისპირე მეფე შემოერთყმის ხსენებულ ქალაქს, შეაჭირვებს მათ, შეიქმნება ომი საშინელი, ამ არეულობაში „საგდებელს გარდააყრიან" არაბთა მეფის ძეს და შეიპყრობენ. მის სახსნელად გავა ამბრი, გასწყვეტავს მოწინააღმდეგეთ, გაათავისუფლებს არაბთა მეფის ძეს, მოჰკლავს არაბთამეფეს და აგრეთვე მის მოკავშირე ხანთა მეფეს და გაამეფებს არაბთა მეფის ძეს, 35 წლის ყრმა-ქაბუკს. ამის შემდეგ მალე დროში კვდება ამბრი და მის სიკვდილს იგლოვს მთელი არაბეთი და იამანეთი). „აქ დასრულდა კარი ამბრი არაბისა და ინდო ქაბუკისა არაბეთს შესვლისა. დაუსრულებელმცა ჰყვენეს უფალმან დიდება სუფევისა თქვენისა აწ და უკუნისამდე. ამინ" (გვ 89).

როგორც ვიცით, თურქნი პირველად გამოჩნდნენ 1048 წელს. რამდენიმე წლის განმავლობაში მათ დასცეს ძირს ძლიერება ბერძენთა, აიღეს ბაღდადი, დაიპყრეს მცირე-აზია, სომხეთი და გაავრცელეს თვისი მფლობელობა არხიპელაგ-ბოსთორიდგან შუა გულ აზიის ყაშგარამდე. მაშასადამე ხონელის-მიერ მოთხრობილი ბრძოლა არაბებისა თურქებთან უნდა მიეწერებოდეს 1048 წლის მომდევნო დროს.

თუ ხონელის „არაბეთი“ საქართველოა და მის მიერ აღწერილი ამბავი შეეხება ჩვენს ქვეყანას, მაშინ ეს თხრობა ხონელისა მოგვაგონებს ისტორიას

ბაგრატ IV-ისას, რომლის მეტოქედ განდგომილმა ლიპარიტ ორბელიანმა გამოიყვანა საბერძნეთს გარდახვეწილი დემეტრე, ბაგრატის ძმა. მაშინ ტფილისი ეჭირათ არაბებს. ბაგრატმა არ მოინდომა ტფილისის ემირის გაძევება. ლიპარიტ-დიმიტრიმა და ბაგრატმა ბევრი იბრძოლეს. ხან ერთი მხარე იმარჯვებდა, ხან მეორე. ბოლოს ბაგრატი იძულებულ იქმნა წასულიყო საბერძნეთს, იქიდგან რომ დაბრუნდა, ლიპარიტი შეიპყრეს და წარუდგინეს მეფეს, დემეტრეც უკვე მომკვდარიყო.

იმ ნაირადვე, როგორათაც მოსე ხონელი მოგვითხრობს არაბეთის ამბავს, აღწერილია აგრეთვე თამარის მამის გიორგის დროის საქართველოს ყოფა-მდგომარეობა (იხ. დაწვრილებით «ქართლ. ცხოვ.» და ჩვენ-მიერ შედგენილი „საქართველოს ისტორია“).

ხონელის „ამირან დარეჯანისძის“ ყოფაცხოვრება, თავგარდასავალი აგრეთვე ძრვიელ მიემსგავსება საქართველოს სახელმწიფოს ზრდასა და განვითარებას. ვახტანგ გორგასლის შემდეგ, როგორც ვიცით, საქართველო თან და თან დასუსტდა, მრავალ საერისთოებად დაიყო. შემოსეულ სარკინოზებმა გაუჭირეს სიცოცხლე გაყოფილ-განაწილებულ ქართველებს, ბოლოს მონობის მძიმე უღელმა ქართველებში დაჰბადა აზრი შეერთებისა და შერიგებისა. ესრეთი აზრი პირველად გამოინასკვა არტანუჯისა და ტაოს მთავრების ოჯახში. ამათთან შემოიკრიბა უკეთესი ნაწილი ერისა. ამ ჯგუფმა მამულის შვილები-სამ ნელ-ნელა განადლიერა სახელმწიფო უფლება, ნელ-ნელა შეაერთა საქართველოს დაგლეჯილ-დაკუწულნი ნაწილნი, და ეს ძლიერება მეთე საუკუნის დასასრულს დაგვირგვინდა მით, რომ აფხაზეთ-საქართველო შეეხორცა და შეეწება ერთმანეთს. ამ ძალამ ორიოდ საუკუნის განმავლობაში შემუსრა ძლიერება არაბთა, სპარსთა და თურქთა და საქართველო შეჰქმნა დიდებულ სახელმწიფოდ. იგი სახელმწიფო თამარ დედოფლის დროს, როგორც ამბობს შავთელი, შეიქმნა „მნათობად“ აღმოსავლეთისა.

სწორედ ესრეთისავე ბედისაა როგორც ხონელისა, ისე სახალხო ლეგენდის ამირანი. ვიდრე იგი შეირთავს მნათობთა ქვეყნის მეფის ასულს ხვარე-

შანს და ვიდრე გახდება მეფედ და შეიქმნება „უმეტეს მეფეთა შორის დიდთა“, ბევრს და უამრავს განსაცდელს გამოივლის, შემუსრავს მრავალს მტრებს, ბოლოს, როდესაც მისს სახელს მოეფინება შარავანდედი ძლიერებისა და უძლეველობისა, მასთან შემწეობის სათხოვნელად მოდიან დიდოეთის მეფე, ხაზარნი, იამანნი, ბალხნი და სხ., და ამირანიც ყველას ეწევა, ყველას ჰშველის.

მოსე ხონელი მოგვითხრობს ერთს ამბავს, რომელიც მოგვაგონებს ისტორიას შესახებ ბაგრატივანთ შთამომავლობისა და გამეფებისა საქართველოში. იგი სწერს: „.....პატრონნი ჩვენნი არა ძველთაგან ხელმწიფენი არიან, აზნაურნი იყვნეს, ძალითა და ჭაბუკობითა გამეფდეს და დიდებასა მიხვდეს. დარისპან იყო. გარეშემონი მეფენი მრავალნი გაასხნა და თვით გამეფდა. მოკვდა დარისპან მეფე და დასტოვა ცოტა ყმა სეფედვალე, ძე თვისი. იმომცროვეს იგი გარეგანთა მტერთა, დაიწუნეს ეხე პატრონი ჩვენი, შეკრბნენ, მოადგნენ და წარუღეს ქვეყანანი სრულობით. სეფე დაღს²⁰⁾ დარჩა მხოლოდ ერთი ქალაქი, დიდი, ტურფა და კეკელა...; ძე ვინმე იყო და პარსან რაბაშინისძე, იგინი იყვნეს უფროსნი მტერნი პატრონისა ჩვენისანი (გვ. 186). (შემდეგ გაიმართება სასტიკი ბრძოლა. იმარჯვებს სეფედვალე. ბოლოს სძლევენ მტერნი).

გურამ ბაგრატივანი რომ გამეფდა, წინანდელ მეფეთა (სასანიდთა) შთამომავლობამ დიდხანს იბრძოლა ბაგრატივანებთან, ამის გამო იყო რომ გურამის შემდეგ იმეფა მისმა შვილმა სტეფანოზმა, მის შემდეგ ადარნასე სასანიდმა, მერე მისმა შვილმა სტეფანოზმა და შემდეგ ისევ ბაგრატიონებმა.

დასასრულ აქვე ჩავურთავ ქორწილის აღწერას.

ხონელი სწერს: „გასცა დედოფალმან ბრძანება ყოველსა სამეფოსა თვისსა და მისწერა წიგნნი, ვითა: მოვიდა ამირან დარეჯანისძე, ლომი ჭაბუკი, სრათა სამეფოთა ჩვენთასა. აწ მოდით და თაყვანის ეცით, და ნახეთ სასიძო და სამეფო ქვეყანისა ამის ჩვენისა.

---

²⁰⁾ მოსალოდნელია, რომ დვალეთი იყოს სამთავრო დვალისა. ვახუშტის თქმით, დვალეთი წარმომდგარა რუსულ სიტყვებიდან два лица და ამიტომ დვალეთი ორწლოვანებს

ნიშნავსო! მტკნარი შეცდომაა. სიტყვებში დვალ-ეთი, ორ-ეთი, კახ-ეთი და სხ. ეთი ადგილისა და მამულის აღმნიშვნელი ნაკვეთია. ამიტომაც და აგრეთვე ოზურგეთი თათრულ სიტყვებიდამ „ოსურ გეთ“- იდამ კი არ წარმომდგარა, არამედ წმინდა ქართულ ფორმიდამ, მეგრულის თავსართავით: ო-ზურგ-ეთი=სა-ზურგ-ეთი.

უთქვენოდ არ შემირთავს პირ-მთვარე ასული ჩემი,—
თუცა თქვენ ნებიტა თქვენითა არა მაწვიოთ, არა
თუ სიტყვითა ჩემითა. თუცა ძალედვას მეფობა თქვე-
ნი, შევრთო ასული ჩემი ცოლად, და თუცა მას არ
ძალედვას, გამოვინმირჩიოთ ჭაბუკი სხვა, მისგან
უკეთესი, და იგი ვჰყო. მე ვარ დიაცი ერთი და
მოვდღევებულვარ საწუთროთაგან ჩემთა, და სიბე-
რისა ჟამნი მოახლებულ არს ჩემზედან, და ვერ შემძ-
ლებელვარ მეფობისა წილ, და ვერცაღა ვიქმ ამა საქ-
მესა. ანუ უქმროდ დავარჩინოა მზეთა მზე ასული
ჩემიო!—მაშინ ისმინეს ყოველთა და შემოკრბეს დი-
დებულნი დი მცირენი საპატრონოსა მისისანი და
თაყვანისცეს ამირან დარეჯანისძესა, მიართვეს ძღვე-
ნი დიდი და თქვეს ყოველთა ერთპირად: ცხონდი
უკუნისამდე დღეთა სიგრძითა, მეფეთ მეფეო. და მერ-
მე მოახსენეს დიდებულთა მის ქვეყნისათა დედო-
ფალსა, ვითა: არა სადა გვინახავს თვალითა ჩვენითა
ეგეთი კაცი დაბადებიდგან *), ესე სამეფო სვიანი

---

*) ქართულ ნაწერებში მხოლოდ ბოლო დროს გვხვ-
დება „დან“, ხოლო ძველად მუდამ „დგან“ ანუ თგან
(დაბადებიდგან და სხ.). „დან“ შეადარე თათრულს
ევ (სახლი), ევ-დან (სახლითგან), ათ (ცხენი), ათ-დან
(ცხენიდგან), მეშა (ტყე) მეშა-დან ჩიხდი (ტყითგან გა-
მოგიდა), ზერ-დან ოლიირ (მიწითგან ჩნდება) ალლაჰ-
დან ოლდი (ღვთისაგან იქმნა), არფა-დან იჩკუ ყაირი-
ირლარ (ქერისაგან სასმელს აკეთებენ), თუთ-დან არა-
ყი ჩიხარ (თუთისაგან არაყი გამოვა), სენ-დან ბუნი ყა-

და უიმედო, იმედ გარდაწყვეტილთა და უმეფოთა
კაციტა, ღმერთმან ისეთი მეფე გამოგვიჩინა, რომელ
არა ნახულა მისებრი პირსა ყოვლისა ქვეყანისასა.
აწე, დედოფალო ჩვენო, ღირს არს ესე მეფედ ჩვენ-
ზედა, და ჩვენ ყოველნივე მორჩილებდეთ და თაყ-
ვანის ვსცემდეთ სმენად ბრძანებათა მისთა... ამაზე-

დან დაასკვნეს ქორწილი ხვალისა დღისათვის და დაემზადნენ... ოდეს დილასა სინათლე ელვარე აღმობრწყინდა, იწყეს ქორწინება სრათა შიგან სამეფოთა. ჯერეთ არ გვენახა იგი მთიები ხვარეშან ქალი. მას ჟამსა გამოიყვანეს, კაცისა თვალსა მისებრი არა უნახავს-რა. დააქორწილეს ორნივე ქალ-ყმანი. რომელ იყო იგი გვირგვინი დაუფასებელი, დაადგეს თავსა მათსა, დალოცეს მეფედ ამირან დარეჯანისძე და დასვეს ტახტსა მნათობსა და შეასხეს ქება. იყო სიმრავლე ურიცხვისა ერისა. და არა მინახავს მოკაზმულობა ეგეთი, - დიდისა და მცირისა ყოველთავე. იქმნა სიხარული უსაზომო. მივედით. შეგვიყვანეს სხვასა სრასა, რომელსა შიგან დაეგოთ პური. ორი კუბო (ტახტი) იდგა მათ სრათა შიგან, ერთი წითელი ძოწეული და ერთი მოწვანე... საჯდომნი დიდებულთა იყვნეს ოქროს სელნი. დასხდენ პურად მის ძოწეულისა კუბოსა შიგან იგი ამირან დარეჯანისძე და ხვარეშან ქალი, ორნივე შემოსილნი

ირან ოლმაზ (შენგან ამის გამკეთებელი არ იქმნება), ქუთაის-დან გელდი (ქუთაისით მოვიდა), თიფლის-დან ყაჩდი (ტფილისითგან გაიქცა).

ძოწეულითა და ოქროქსოვილითა... და მეორესა მწვანესა საჯდომსა დაჯდა თვით დედოფალი (ხვარეშანის დედა, მამა უკვე მოჰკდომოდა) მარტო. და მუნ სამეფოთა ტაბლათა ზედან თვალისა ჭიქათა და ჯამთა მეტი არა იმსახურებოდა-რა. რომელიმე იყო-ჭიქა ძოწეული იაგუნდისა, რომელიმე მწვანისა ზურმუხტისა, რომელიმე ყვითლისა იაგუნდისა და რომელიმე ბადახშანისა ლალისა *). რაღას ვსთვლიდე: გაგვიკვირდა ტურფათა სიმრავლე. და კულავ აზნაურთა ტაბლათა ზედან ყოველთავე ჯამი ოქროსი და ჭიქები ბაღდადურისა ბროლისანი... და გამოიღეს გვირგვინი ყვითლისა იაგუნდისა, ბრწყინვიდა იგი, რომელ დაჰფარვიდა მზისა შარავანდედსა... შემოსეს მეფესა შესამოსელნი და დაადგეს თავსა მისსა გვირგვინი და შემოსეს ხვარეშან ქალსაცა შესამოსელი მოთვალ-მომარგალიტებული და დაადგეს გვირგვინი ერთობილისა იაგუნდისა²¹) და შეიმოსა დედოფალ-

მაცა მგზავსი სიკეთისა მისისა. და მუნით გამოვიდ-
ნენ მეჭურჭლენი და გამოიღეს შესამოსელნი მათ
დიდებულთათვის... არა იყო განსვენებისა რიცხვი...
გასცეს ურიცხვი დიდებულთა და მცირებულთა ზე-
და... იმღერდეს მგოსანნი და მოშაითნი აჯამთა იქ-
მოდინ ერთი სახლი იყო ცოტა მოჭედილი ოქ-
როთა და თვალ-მარგალიტითა, და კედელნი მურასად

---

*) შეადარე; „ჯამი და ჭიქა ფირუზისა და ლალისა“
(რუსთველი. გვ. 71).

21) „გვირგვინი მთელისა იაგუნდისა“ (რუსთველი, გვ. 211)

ქმნილნი, და იატაკნი ოქროსანი. ამას შიგან იყო
ნადიმი ჟამადმდე, და გაიყარნეს მუნითგანცა. მერმე ...
საწოლთა შინა ნადიმი გარდავიხადეთ და დიდებულ-
ნიცა თანა შეიტანეს. შევედით სახლსა მას ცოტასა
(ხოხელის „ცოტა“ მუდამ პატარას აღნიშნავს), ბრძა-
ნა დედოფალმან: „დიდებულთა რა უნდა, ბრძანონ“.
ამა სიტყვათა ზედან დაზიდნეს ჭახრაკთა და გაიხვნეს გა-
რეგინით ფიცარნი კედელთანი ოქროსანი. დავხედე-
ნით, ყოველთა დიდებულთა და ყოველთა დასტი²²⁾ წინა
ედგა. გვიბოძეს სხვა და სხვა უშვენიერესნი საბოძ-
ვარნი. გარდავიხადეთ ნადიმი და გავიყარენით. დავ-
ყავით მას ქორწილსა შიგან დღე ათი... მოიღეს სა-
მოცისა საჭურჭლისა კლიტენი და ეგრე მოახსენა დე-
დოფალმან ამირან დარეჯანის ძესა, ვითა საჭურჭლენი
ყოველნი შენდა მიძღვნიაო... მერმე გავედით სანა-
დიროდ. მოსრულიყვნენ მეავაზენი და ბაზიერნი,
ჰყვათ ავაზა სამოცი, და თეთრი ქორი სამოცი და მწყაზა-
რი ქორი ასი, მეძებართა რიცხვის ანგარიში არ იქნე-
ბოდა... დავბრუნდით. ბრძანა ხვარეშანმან: აჰა, აწ
წარვიდეთ ქალაქსა ჩემსაო. მერმე ბრძანა დედოფალ-
მან: „მე ბერი დიაცი ვარ და ტარება აღარ შემიძლიანო,
თქვენ ყრმანი ხართ და აცოცხლნეს ღმერთმან წელ-
სა მეათასესა²³⁾ მეფობა თქვენი, წადით და განისვენ-
ეთო“. მოახსენეს დედოფალსა: უთქვენოდ არ წა-

---

²²⁾ დასტი, ფიალა, სასმისი.

²³⁾ „აწ, შვილნო, ღმერთმან თქვენ მოგცეთ ათას წელ

დღეთა გრძელობა" (რუსთ. გვ. 227).

ვალთო. წამოვიდა დედოფალიცა, ვიარეთ დღისა ერთისა სავალი და მივედით ხვარემან ქალის საუფლისწულოსა. ქალაქი ქალაქსა სჯობდა, ციხეები წითლითა ქვითა ნაგები იყო, ზღუდეები შვენიერნი და სრანი უცხონი. ..რა სამეფოთა სრათა შევიდოდით, იყო ფოლორცი, დასხმული წითლითა ქვითა მოწეულითა, იმიერ და ამიერ, სამეფოთა სახლთამდე ზღუდეთ შექმნილი, და მას ზედან იყო სადგომი მებუკე-მედაბდაბეთა. იდგნიან და უცემდიან ბუკთა და დაბდაბთა, და მოშაითთა ხმანი იქმნიან ტკბილ სასმენელნი. და მას სავალსა ერქვა გზა მეფეთა. შვენიერეთ და მივედით კართა ზედან პალატისათა და სხვა ზღუდე იყო მოწეულისა ქვისანი, შვენიერნი და მას ზედან იყვნეს კარნი მოწეულისანი დიდნი და ტურფანი. გაახვნეს კარნი პალატისანი, და იყო მას შიგან სიმრავლე დიდებულთა, ყოველნივე მოსილნი ოქრო-ქსოვილითა, და თავ-პირსა ოქრო-რიდე შემვენოდათ. მოგვეგებნეს, შეასხეს ქება, თაყვანისცეს და აწვიეს მას პატრონსა ჩვენსა და მეფესა მათსა. შევედით მას ტურფასა სრასა შიგან, დედოფალი და ასული მისი სხვასა საწოლსა შიგან შევიდეს... ვერა შევიგენით, თუ როგორ იყო გებული სრა, და ესე ვიცი, რომელ კედელნი იყვნეს მოწეულისა და ზედათ თეთრი და მის ცისაგან გამოკრთებოდა ელვარება, ვითარცა ციმციმი მზისა... მოვიდნენ მეჭურჭლეთ უხუცესნი და მოიღეს მეფისათვის შესამოსელნი შვენიერნი, გვირგვინი და ძღვენი, და ჩვენთვისცა საბოძვარნი, რომლისა არა იყო რიცხვი. ჩაიცვა მეფემან შესამოსელი ოქრო-ქსოვილი, თვალითა მნათობითა შეთხზულნი და მარგალიტი დიდროვანი, და დაადგეს თავსა გვირგვინი. მოვიდეს ეჯიბნი და აწვიეს პურადი. წავედით მას სახლსა, სადა პური ეგო... სახლნი ანაგებად იყვნეს უცხონი და სვეტნი და ყველა ბრწყინვილედ შეჭედილნი თვალ მარვალიტითა და სვეტის თავსა ცეცხლის ფერნი ნათობდეს, ასე რომე ამას იტყოდით ამას ღამით არ უნდა სინათლეო. იყვნეს კედელნი მოჭედილნი ოქროთა მყარითა და იმღერდეს მგოსანნი და მოშაითნი... მას პურობას შიგან ჭურჭელთაგან თვალის

ჯამთა და ჭიქათაგან კიდე არა იმსახურებდის... მეორესა დღესა სხვასა სახლსა შევედიო ნადიმად. კულავ დგეს აგრეთვე კუბონი²⁴) ორნი, და კედელნი მის სახლისანი თეთრი, ვითა თოვლი და მას შიგან დგეს მრგვლივ მგოსნები და იმღერდეს. დავსხედით ნადიმად. მეფისა წინა დასტი იდგა წითლისა იაგუნდისა და ეგრევე საწდე იაგუნდისა. შეიქმნა ლხინი და დავიწყეთ შესმა ლალისა ფერთა ღვინოთა... მესამესა დღესა სხვასა სახლსა შეგვიყვანეს ნადიმად... მცირესა შიგან იგი სახლი ქაფურისა იყო, არა ერთობით, განარევით მულრიბად ნახელოვნები და თვალ-მარგალიტითა შეკაზმული... და ყნოსით მოგვბერვიდა სურნელებასა შვენიერსა. იგი სახლი საზაფხულოდ

---

²⁴) კუბო ტახტის მნიშვნელობით იხმარება „ქართლ. ცხოვრებაშიც“: დაუძღურებული თამარი ნაჭარმაგევიდამ წამოიყვანეს კუბოთი ტფილისს (გვ. 334)

იყო განსასვენები ²⁵) ხვარეშან ქალისა... შელამდა ზედან და არა გაჰყარეს ნადიმი ²⁶). მაშინ მოიხვნეს ოთხნი სანთელნი და ოთხსავე ყურეთა აღანთეს-ორნი მოწეულნი და ორნი თეთრნი, და იგინი ნათობდეს. მეოთხესა დღესა გვაწვიეს სხვასა სახლსა ნადიმად, ცოტა იყო იგი სახლი, ალვისა და თვალ-მარგალიტით შეკაზმული. და იგი სახლი იყო საზამთროდ მის ხვარეშან ქალისა. მოიხვნა მეჭურჭლეთა უხუცესმან კლიტენი საჭურჭლეთანი ასი ²⁷) და მიართვა ამირან დარეჯანის ძესა“.. (გვ. 147).

ამით ვათავებ ჩემს საუბარს „ამირან-დარეჯანის“ შესახებ. ჩემის აზრით, მოსე ხონელი არის დიდებული მწერალი ქართველებისა, ხოლო მის მიერ შექმნილი «ამირან-დარეჯანის», არის ისრეთი მეზომირი (ადგილი, საცა იყრებიან ოთხის კუთხის გზანი), რომელსაც უპყრია შესავალ-გასავლის კარები ყველა კლასიკურ თხზულებათა. „ამირან-დარეჯანის“ რომ ჰკითხულობს კაცი, ჰგონია ხევსურეთ-ფშავეთში ვარო და იმათს ამბებს ვისმენ და იმათს

---

²⁵) შეადარე: „ნაჭარმაგევი თამარის მამის გიორგის სალ-

ხინო სახლი იყო" (ქართლ. ცხ. გვ. 266), აზეულა (კოჭორი)-საზაფხულო.

²⁶⁾ სწორედ ისრე, როგორც ახლა ჩვეულებად აქვთ ქართველებს: სადილს მოაბმენ ხოლმე ვახშამსაც.

²⁷⁾ „აწ გქონდეს ასი საქურჭლე“ (რუსთველი, გვ. 71).

ცხოვრებას ვუყურებო *). მოსე ხონელის მიერ აწერილი კლდე-კომკები დღესაც მრავალია საქართველოში, — მათგან ზოგი განადგურებულ-დაზიანებული და ზოგი ისევ ამაყათ ცათამდე აღზიდული. მოსე ხონელის ენა-მზეობა თუ არ აღემატება რუსთველისას, არც ჩამოუვარდება მას. ამას გარდა, მოსე ხონელის ნაწერით სრულად ირკვევა ის კითხვაც, რომ **IX—XII** საუკ. სასულიერო წიგნებიცა და საეროც ერთნაირის ენით უწერიან: მაგალითად მოსე ხონელიცა (**XII** საუკ.) და გიორგი მთაწმინდელიც (†1066 წ.) ერთნაირად ხმარობენ ფორმებს: **გამო ვინმე ვიდა** (ვინმე გამოვიდა), **წარ თუ ვსთქვა** (თუ წარვსთქვა), **გამო ვინ მირჩიოთ** (ვინ გამომირჩიოთ) და სხ. ²⁸⁾. ექვს გარეშეა ისიც, რომ მო-

---

*) ზეპირთქმულობით, როგორც ზემოთ ვსთქვით, მოსე დანიშნულ იქმნა მმართველად მთისა. შესაძლოა, რომ მთად იგულისხმებოდეს თუშ-ფშავ-ხევსურეთ-დიდოეთი. დიდოეთის ამბავს ვრცლად გადმოგვცემს მოსე ხონელი. სხვათა შორის ერთ ადგილას იგი ამბობს, რომ დიდოეთში დიდი აჯანყება მოხდა და აქაური მეფე განაძევესო. ეს დიდოეთ მეფე მოვიდა ამირანთან და შემწეობა ითხოვაო. ამირანი წავიდა დიდოეთს და ეს ქვეყანა დაიპყრა და გამომეცვებული მეფე ისევ ტახტზე დასვაო. საზოგადოდ მოსემ მშვენიერად იცის მთის, და მეტადრე დიდოეთის, ამბები. ალბად ამით აიხსნება, რომ ლეგენდა შესახებ ამირანისა ფშავ ხევსურეთში დაცულა უფრო სრულად, ვიდრე სხვაგან.

²⁸⁾ ამგვარივე რთული ფორმები დღეს ისევ იხმარება სვანთა მიერ.

სე ხონელის სამწერლო კილო და მისი ლექსიკონი ფრიად გაამდიდრებს ჩვენს აწინდელს ლიტერატურულს ენას და შემოიტანს მასში მრავალს ახალს პოეტურ ხატ-სურათს. მაგ., ჩვენის აზრით, ერთ რაიმე ღირს ხონელის თქმა: “დილა გათენდა. პირი მიწისა ლალის ფერად მზემან შესცვალა”, და სხვა.

დღემდის გვისაყვედურებენ, ქართველები რა ხალხი ხართ, მრავალი საუკუნე გიცხოვრიათ და რუსთველის მეტი ვერა შეგიქნიათ-რა და ეს რუსთველიც თქვენს გრძელს ისტორიაში მოგვეჩვენება ვითარცა ციდამ მოწყვეტილი ცისნატეხი, რომლის გაგება და ცოდნა თქვენც კი გემნელებათო. ამგვარს საყვედურს თავისი მიზეზი აქვს და ეს მიზეზი ის არის, რომ ქართველებს დღემდის არ გვიზრუნვია, რიგიანად შეგვესწავლა ჩვენი კლასიკური მწერლობა, მთელი კრებული ანუ ციკლი იმ თხზულებათა, რომელთა გვირგვინი არის უკვდავი „ვეფხისტყაოსანი“. ვისაც შეუსწავლია იოანეს მიერ დაწერილი და ნოტებით დანიშნული „საგალობელი“ (მე - X საუკ.), თხზულებანი ექვთიმე მთარგმნელისა (†1028 წელს), გიორგი მთაწმინდელისა (†1066 წ.), ფილოსოფოს პეტრიწისა, მოსე ხონელისა, შავთელისა, „ვისრამიანის“ ავტორისა, ჩახრუხაძისა და სხ. მისთვის სრულიად მოულოდნელი არ არის ქართველების დანტეს-შოთას გამოჩენა მე- XII საუკ. გასულს. ამბობენ, პირველად რუსთველმა შექმნა მაღალ ხარისხიანი პოეტური ენაო, არც ეს აზრია მართალი, რადგან შოთას დრომდე ქართული ენა უკვე აყვავებული იყო და მით, ფრიად მკაფიოდ, გამოითქმოდა ღვთის მეტყველება, მეცნიერება (შატბერდის „ქრისტომატია“ ბერაისა), გალობა („საგალობელი“ იოვანესი), პოეზია და სხ. მაგალითად იოანეს გალობისა და გიორგი მთაწმინდელის ენა-მზეობისა მოვიღებ ორიოდ ნიმუშს.

„საგალობელი“ მე - X საუკ.

რუსთველი.

რომელმან სიბრძნით დაჰბადნა ცანი ძალითურთ და შეჰქმნა ქვეყანამ ყოვლით თანა-მკვიდრითურთ *)

რომელმან შეჰქმნა სამყარო ძალითა მით ძლიერითა, ზეგარდმო არსნი სულითა ჰყვნა ზეცით მონაბერითა

გიორგი მთაწმინდელს, თვის მიერ ნათარგმნ სახარების პირველ გვერდზედ, მიუწერია ლექსი, რომლის სათაურ ასოებში ამოიკითხვის "გეორგი".

განსაკრთომელთა ღვთისა საქმეთა წიგნი

ემბაზით მაღლით აღმომშობელი ჩვენი
ოტკვირათ გუაქვს ოფლის ნამუშაკვეი.
რომელთა გწყურის, სვემდით წყალსა ცხოველსა,
გარნა ჩვენდადგა იოხდით, რომლისა
იტყვიან თავნი სტიხოსთანა სახელსა ²⁹⁾

„ივერიის“ მკითხველებს ეხსომებათ აგრეთვე, რომ

---

*) იხ. „საუნჯე მეთე საუკუნისა“

²⁹⁾ იხ. ჩვენს ხელნაწერ რვეულში „Гелатское и Джручское евангел я съ минятюрами“.

აკადემიკოს კალინოვსკის გამოკვლევით ევროპიელთა
ენებზე გადაღებული განთქმული ლექსი «Вечерн ѝ
звонъ, вечерн ѝ звонъ, как много думъ наводит онъ»,
არის ქმნილება ამავე გიორგი მთაწმინდელისა ³⁰⁾.

დიახ, ჩვენ იქამდის მივედით, რომ აწ თამამად
შეგვიძლიან ვსთქვათ: დიდ-ბუნებოვანი მწერალი ჩვენ
ერთი კი არა გვყოლია, არამედ ამ ერთს (რუსთ-
ველს) გარდა კიდევ ბევრი სხვანიც. შეგვიძლიან
ვსთქვათ ისიც, რომ „ამირან-დარეჯანიანი“ არის
უდიდებულესი ქმნილება ქართველთა გონება-გენიო-
სობისაო, იგი არის მრავალ მნიშვნელოვანი ეპეპეა
ყოვლის ივერიისაო. და რახან ეს უკვდავი ქმნილე-
ბა ამისთანა ხასიათისა ყოფილა, მაშ ჩვენც, ყველა
ქართველნი, მოვალენი ვართ ვიზრუნოთ იგი და-
ვსტამბოთ, გამოვაქვეყნოთ, შევისწავლოთ, შევით-
ვისოთ. ჩემის აზრით „ამირან-დარეჯანიანის“ გამო-
ცემას უნდა მიეცეს სამეცნიერო ხასიათი. უწინარეს
ყოვლისა ყველა ვარიანტებიდგან უნდა აღდგენილ
იქმნას პირვანდელი მისი ტექსტი; ამას გარდა, და-
მატებად უნდა დაიბეჭდოს ყველა ვარიანტები სა-
ხალხო ლეგენდისა „ამირანი“ (ხევსურული, ქართ-
ლურ-კახური, იმერული, სვანური, ოსური), აგრეთ-
ვე ლეგენდანი „ავთანდილი“, „როსტომი“ (და ხელ-
ნაწერი „როსტომიანი“). ყველა ამ გმირისეულ ლე-
გენდებსა და ნაწერებს აქვსთ რაღაც კავშირი, მო-

³⁰⁾ იხ. „ივერია“ 1886 წ. № 137, მოწინავე წერილი.
იგი ლექსი კაზლოვს ინგლისურიდამ გადმოურუსულებია.

ნათესაობა, დამოკიდებულება. ეს საქმე რომ შეს-
რულდება, მაშინ და მხოლოდ მაშინ ადვილად გა-
ვიგებთ რუსთველის მიერ გამოთქმულს ხატ-სურა-
თებს, მის მიერ ნასიტყვს იგავ-არაკს. აუცილებლად
საჭიროა აგრეთვე მეცნიერულად გამოიცეს „დილა-
რიანი“, „რუსუდანიანი“, „ალღუზიანი“, „შესხმა-
ნი“ შავთელისა და ჩახრუხადისა. ყველა ამის არ
შესწავლა და არცოდნა არათუ არცოდვია, არამედ დი-
დი დანაშაულობა.

19 აპრ.